XIII. Nevek

Egy-egy település lakosságának múltbéli életviteléről, gondolkodásmódjáról igen sokat elárulhat az, hogyan nevezte és nevezi a közösség tagjait, a helység és a határ megkülönböztetésre érdemes részeit. Ezért jellemzéséhez szorosan hozzátartozik a névrendszer vizsgálata is.

Nagydobrony személy- és földrajzi neveiről szólva mindenekelőtt magának a falunak a nevét kell közelebbről szemügyre vennünk. Eredetének magyarázatával Lehoczky Tivadar próbálkozott meg először. „Azon megczáfolhatatlan eredményre jutottam – írja Beregvármegye monographiája c. könyvében[97] –, hogy legtöbb helység az ősi időben nevét a helyi természetes viszonyoktól vette, s hogy e helynévről később legtöbb esetben birtokosa nyerte családi vezetéknevét... Így a tölgyes erdő környezetéről (tölgyfa tótul „dub”-nak mondatván) neveztetett el hajdan Dobrony (mely még az 1333-diki pápai tizedlajstromokban is Dubronynak iratik).” Ő tehát a honfoglalás előtti időkben itt élt szlávoknak tulajdonítja a névadást, szerinte ők nevezték el e helyet tölgyerdőiről *Dubronynak*, s ezt a magyarok változtatták *Dobronyra*.

Lehoczky érvelését a későbbiekben csaknem mindenki elfogadta és átvette; a szláv „dub” szóból eredeztette a falu nevét Haraszy Károly is. A második világháború után Kárpátalján napvilágot látott kiadványok szintén ezt a magyarázatot propagálták.

Egyedül Kiss Lajos az, aki elutasítja Lehoczky álláspontját. Az Akadémiai Kiadó által megjelentetett *Földrajzi nevek etimológiai szótára* c. munkájában a falu nevéről azt írja, hogy személynévből keletkezett magyar névadással. Kiindulási pontként pedig a cseh és a lengyel *Dobron* személynevet jelöli meg, utalva többek között az 1354-es *Nogdobron* és az 1399-es *Nagdobron* alakokra. Más történelmi kútfők is ezt valószínűsítik, hiszen a falu első említése Györffy György *Az árpádkori Magyarország történeti földrajza* c. könyve szerint *Dobron* (1248), *Dobron és Dobrun* (1270).[98]

1. Személynevek

Családnevek

A legtöbb falunak megvannak a maga jellegzetes családnevei, melyek évszázadokon át összeforrtak az adott közösséggel. Nagydobrony esetében ez a sajátosság a megszokottnál is feltünőbb. Vannak olyan vezetéknevek, amelyek a környéken sehol másutt nem találhatók meg nagyobb számban, csak itt. Ha például valaki a *Szanyi, Hidi, Ráti, Bátyi* nevet viseli, szinte biztosra vehető, hogy Nagydobronyban él vagy onnan származik.

Nagyon tanulságos a családnevek statisztikai vizsgálata. 1990-ben a faluban összesen 1177 családot tartottak nyilván. (Ennyi kapott ugyanis cukorjegyet a községházán.) A nevek száma 143 volt. Ugyanazt a vezetéknevet tehát átlagosan több mint nyolc család viselte. Ez a szám már önmagában is sokatmondó. Nyilvánvaló, hogy az ideiglenesen itt élők és az utóbbi évtizedekben betelepült – főleg ukrán, ruszin családok nevei legfeljebb egyszer-kétszer fordulnak elő ebben a jegyzékben (e rövid idő alatt ezen családok még nem ágaztak szét), a tősgyökeres lakosság neveinek gyakorisága így az átlagnál sokkal nagyobb.

A falu legelterjedtebb családnevei a következők:

Szanyi	142 család	(12,1%)
Hidi	117 család	(9,9%)
Molnár	92 család	(7,8%)
Balog	85 család	(7,2%)
Katona	82 család	(7,0%)
Ráti	54 család	(4,6%)
Pinte	32 család	(2,7%)

Legalább 20–20 család viseli még a *Bátyi, Benedek, Badó, Hete, Szilvási, Sándor, Nyomó, Misák, Géci, Herceg, Bara, Bíró, Bálint, Bakk* nevet.

Ugyancsak régi és gyakori név a *Kupás,* a *Katlin,* a *Vinda,* a *Szernyi,* a *Borbély,* a *Kovács,* a *Lőrinc,* a *Nagy,* a *Kis,* a *Tót,* a *Szabó.*

Érdekes összehasonlításra adnak alkalmat azok az iratok, amelyeket a levéltárak őriztek meg számunkra a korábbi századokból. A község pénzbevételéről készített 1816. évi feljegyzés[99] például 14 nevet tartalmaz, vélhetőleg a falu legtekintélyesebb embereiét, elöljáróiét, mivel köztük van Tar András, a

kurátor és Hidi Márton, a bíró is. Rajtuk kívül szerepel még a listán Nyomó István, öreg Szanyi Márton, Szanyi Gábor, Nyomó István, Hidi András, Nyomó János, Hidi Mihály és Szanyi Miklós. Legtöbbször itt is a *Szanyi* (ötször) és a *Hidi* (négyszer) név fordul elő, de nagy elterjedtsége utal a *Nyomó* név is.

A falu 1775. évi urbáriuma 77 családnevet tüntet fel. Ez gyakorlatilag az egész lakosságot felöleli, elvégezhetjük hát ugyanazt az összegezést, mint az 1990. évi adatokkal. A 77 család akkor 31 nevet viselt, vagyis átlagosan csak két-három családnak jutott ugyanaz a név. Lássuk itt is a legelterjedtebb vezetéknevek rangsorának elejét:

Szanyi	15 család	(19,5%)
Molnár	9 család	(11,7%)
Bíró	7 család	(9,1%)
Hidi	4 család	(5,2%)

Háromszor fordul elő a *Bara*, a *Benedek*, a *Misák* és a *Szernyi* név, kétszer a *Balog*, a *Katona*, a *Kis*, a *Szabó*, a *Nyomó*, a *Pinte* és a *Nagy*, egyszer a *Mészár*, a *Bak*, a *Kovács*, a *Szilvási*, a *Hete*, a *Badó*, a *Kupás*, a *Sándor*, a *Deák*, a *Bátyi*, a *Bakos*, a *Vinda*, a *Kondor*, a *Palitska* és a *Zarni (?)* név, egy pedig olvashatatlan.

Mint látjuk, a *Szanyi* név már több mint kétszáz évvel ezelőtt is a maihoz hasonló pozíciót foglalt el, sőt akkor még gyakoribb volt. Hozzávetőleg minden ötödik család valamelyik *Szanyi* hadhoz tartozott. A *Hidi* rokonság akkoriban még kisebb volt a *Molnárnál*, mára viszont ez az arány megfordult.

Figyelemre méltó, hogy az 1775-ben regisztrált 31 név közül 27 ma is megtalálható a faluban! A napjainkban elterjedt nevek közül viszont nem szerepel az urbáriumban a *Ráti*, a *Géci*, a *Herceg*, a *Bálint*, a *Lőrinc*, a *Borbély* stb. Ezek a családok valószínűleg csak az 1800-as években költöztek Nagydobronyba.

Történelmi visszapillantásunkat folytathatjuk annak a névjegyzéknek a vizsgálatával, amely az 1715. évi országos adóösszeírás alkalmával készült. Ebben 29 családot találunk. Legtöbbször már ekkor is a *Szanyi* név fordul elő: hatszor. Százalékban kifejezve ez megegyezik a 60 évvel későbbi gyakorisággal. Más elterjedt vezetéknevet nem nagyon emelhetünk ki. Két-két család viseli a *Balog*, a *Molnár* és *Barta* nevet, egy-egy a *Hidi*, a *Tari*, a *Pinte*, a *Bíró*, a *Vékony*, a *Kalmár*, a *Nagy*, az *Ördög*, a *Szilvási*, a *Kondor*, a *Bak*, a *Finta*, a *Bara*, az *Orosz*, a *Kaszly (?)*, a *Márkus* és a *Nyakas* nevet. Szembetűnő, hogy az 1775-ös urbáriumban szereplő 31 név közül a későbbi kétszáz év alatt csak

három-négy veszett el, ezzel szemben az 1715-ös jegyzék 21 nevéből hatvan évvel később hét már nem található meg. Pedig a *Bartát* például két család is továbbvihette volna.

Még nagyobb volt a veszteség a XVII. század második felében és az 1700-as évek elején! A többé-kevésbé teljesnek tekinthető legrégibb névjegyzék az 1647–1648-as évekből való. Összesen 61 személy szerepel benne, de a nehezen olvasható kézírás miatt, sajnos, csak 40 név azonosítható teljes bizonyossággal. Már ekkor is a *Szanyi* családnév a leggyakoribb: öten viselik. Háromszor fordul elő a *Bíró*, a *Bara*, a *Pinte*, a *Szilvási*, a *Szabó* és a *Pap*, kétszer-kétszer a *Hidi*, *a Tari*, a *Nagy*, az *Ördög*, a *Kondor* és a *Gál*, egyszer-egyszer a *Nyomó*, a *Misák*, az *Orosz*, a *Bartha* és a *Kalmár*. A többi, nehezen olvasható név a későbbi okiratokban nem bukkan fel ismét, így csak találgatni lehet, valóban éltek-e a faluban a XVII–XVIII. században (és korábban) *Matolcsok*, *Pusztaiak*, *Rózsák*, *Magasok*, *Zsidák*, *Bujdosók*. Azt azonban bizton állíthatjuk, hogy legalább három-négy évszázada változatlanul a *Szanyi* családok alkotják a község lakosságának gerincét, legnépesebb rétegét!

Visszatérve napjaink vezetékneveire megállapíthatjuk, hogy eredetüket és típusaikat tekintve nem sokban különböznek a magyar családnévtípusoktól. Amikor a XIV–XVI. században Magyarországon megkezdődött a vezetéknevek kialakulása, legtöbben az *apai névből* képezték, például a *-fi* szócska hozzáadásával. Akinek Péter volt az apja, az Péterfi lett, akinek Pál, az Pálfi. Érdekes módon Nagydobronyban ilyen típusú neveket egyet sem találunk. Használták az apanevet vezetéknévként, de jelöletlenül. Ebbe a csoportba tartozik a *Sándor*, a *Lőrinc, a Benedek,* a *Bálint*, továbbá néhány elhomályosult vagy pogány névre utaló családnév: a *Bak*, a *Bakos*, a *Bercik* (a Bertalanból), a *Badó* (a Bodból), a *Dancs* (a Dánielből), a *Géci* és a *Gerő* (a Gergelyből, becézve), a *Vinda* (a Vidából) stb.

A jövevények, az itt letelepülők többnyire arról a helységről kapták a nevüket, amelyikből származtak: *Ráti*, *Szernyi*, *Bátyi*, *Szanyi*, *Hidi*, *Szilvási*. Elképzelhető, hogy az előbbi csoportba sorolt *Badó* és *Bakos* is helynévi eredetű, mivel ez a két község a közelben található.

A vezetéknevek talán legnagyobb csoportját azok a nevek alkotják, amelyeket foglalkozásuk után kaptak viselőik. A középkorban a faluban vagy annak határában több malom is működött, így érthető a *Molnár* név gyakorisága. Nem igényel különösebb magyarázatot az sem, miért lett valaki *Kovács*, *Szabó*, *Varga*, *Katona*, *Deák*, *Szántó*, *Sütő*, *Borbély*, *Bíró*, *Pap*. A *Mészár* nevet nyilván arra ragasztották, aki mészáros volt, a *Pinte* nevet arra, aki pintér (azaz hordókészítő). A *Herceg* és a *Király* név csak látszólag tartozik ebbe a

csoportba, viselőik aligha nyertek el ilyen méltóságot, sokkal inkább a főurak katonái vagy szolgái lehettek, illetve gúnyolták őket ezzel a névvel.

Természetesen nem lehet minden családnevet megmagyarázni és kategorizálni, soknak a jelentése és az eredete az évszázadok folyamán feledésbe merült. Csak a gyakoribb, jellemzőbb típusok közül emelek még ki kettőt. Viselőjének nemzetiségére utalt a *Tóth, Orosz, Magyar, Lengyel* családnév. Testi-lelki tulajdonságra a *Nagy, Kis, Balog* (balkezes), *Tar* (kopasz), *Fejes, Kónya* (lógó fülű), *Ördög, Rendes, Lelkes* vezetéknév. Ezekkel a motivációkkal inkább a ragadványnevek kapcsán foglalkozom majd részletesebben.

Ragadványnevek

Láttuk, hogy az utóbbi két-háromszáz év folyamán a faluban a családok fele mindössze néhány vezetéknéven osztozott. S ott, ahol tizen-huszan-ötvenen viselik ugyanazt a nevet, előbb-utóbb szükségessé válik a megkülönböztetésük. Képzeljük csak el, hogyan is lehetne másképp eligazolni a 142 Szanyi család között, ha nem lennének ragadványneveik! Mivel a férfiak körében még ma is a hagyományos keresztnevek donimálnak, Szanyi Sándorból vagy Hidi Jánosból Nagydobronyban több tucatra valót találunk. Van úgy, hogy egy családon belül fordul elő kettő-három. Ezzel magyarázható tehát a ragadványnevek rendkívüli gyakorisága. (Meg talán azzal, hogy a nagydobronyiak is szeretnek csúfolódni. A ragadványnevek jelentős része ugyanis gúnynév.)

Alighanem a megkülönböztető nevek gazdagságával és általános elterjedtségével hozhatjuk összefüggésbe azt a tényt, hogy sok esetben szinte elmosódik a határ a családnév és a ragadványnév között. Előfordulhat, hogy valaki a hivatalos személyi okmányai szerint Szanyi János, de a falubeliek mind Tarikati Jánosnak ismerik, s csak hosszas gondolkodás után jut eszükbe az anyakönyvezett név. Nem hivatalos vezetéknév a Tari sem, viselői a keresztlevélben, igazolványban Molnárként szerepelnek, ám az egymás közti érintkezésben a ragadványnév teljesen kiszorította a valódit.

Ennek a folyamatnak az elmélyülését nagyban elősegítette az is, hogy a családnevek jelentős része a hétköznapi használatban – az itteni tájnyelv sajátosságaihoz igazodva vagy torzulásokat elszenvedve – kisebb-nagyobb módosulásokon ment át. A Molnárt így *Mónárnak* mondják, a Mészárt *Mészárnak,* a Deákot *Diáknak,* a Borbély végéről elhagyják a mássalhangzót: *Borbé,* a Géci magánhangzóját megrövidítik: *Geci,* a Benedek belső mássalhangzóit felcserélik: *Bedenek.* Aki pedig Bakos mármint a falu névhasználata szerint,

arról nem mindig könnyű kideríteni, hogy *Balog-e*. Többnyire ugyanis ez utóbbi név van feltüntetve az irataikban, bár az is előfordul, hogy a Bakos egyben hivatalos név is.

A ragadványnevek tarkasága és gazdagsága a családnévhez való kapcsolódás sokféleségében is megnyilvánul. A legáltalánosabb módja a kapcsolódásnak az, hogy a ragadványnév a vezetéknév elé kerül. A sok Ráti családot úgy különböztetik meg, hogy egyik *Kocsis Ráti* lesz, a másik *Karakó Ráti*, a harmadik *Koma Ráti*, a negyedik *Kis Ráti*, az ötödik *Füstös Ráti* és így tovább. Máskor a megkülönböztető nevet hozzátoldják az eredeti családnévhez. Így lesz a sok Balog János egyike *Balogdanyi János*, valamelyik Szanyi Andrásból pedig *Szanyimikó András*.

Eddig a háromelemű nevekről beszéltünk, de szép számban találunk Nagydobronyban négy-, sőt ötelemű neveket is! Amíg a Szanyiferi, Szanyimikó, Szanyipeti típusú nevekből viszonylag kevés volt, addig egyértelműen megkülönböztették ezeket a családokat más Szanyi családoktól. Ám egy idő után viselőikkel együtt ezek a nevek is megsokasodtak, és további egyénítő elemre volt szükség. A Szanyiferi névnél maradva kialakultak tehát az újabb hadak: a *Rezsdás Szanyiferi*, a *Harangozó Szanyiferi*, a *Nász Szanyiferi* stb. A Szanyi had egyik ága a *Kismarci* előnevet kapta, minden bizonnyal valamelyik ős keresztnevére és – esetleg – termetére utalva. Csakhogy Kismarci Szanyi család idővel több is lett, így nem maradt más hátra, mint tovább bővíteni a ragadványnevek amúgy sem kis választékát. Egyikük a *Szilaj* előtagot kapta, másikuk a *Sodrót*, megjelent továbbá a *Kaspu*, a *Cinku*, a *Borbé*, a *Zsali*, a *Manka* és még ki tudja hányféle Kismarci. Vagyis könnyen előfordulhatott, hogy akit egyszerűen csak Szanyi Jánosnak keresztelt a pap, felnőtt korára azon kapta magát, hogy (mondjuk) *Szilaj Kismarci Szanyi János* lett belőle, akit ismerősei esetleg *Patyónak* vagy *Micunak* szólítanak.

Itt azonban ideje megállni, és valamiféle rendszer szerint számba venni a ragadványneveket. Két nagy csoportot mindjárt el tudunk különíteni, mert e nevek egyik része valóban csak a megkülönböztetést szolgálja, hangulatát tekintve semleges, másik része viszont sértő, ellenérzést vált ki. Az első csoportba főleg azok a nevek tartoznak, amelyek régiek, évszázados múltra tekintenek vissza, s ha valaha netán volt is bántó élük, azóta lekopott. Egy részük már annyira elfogadottá vált, annyira hozzátapadt viselőjéhez, hogy a mindennapi érintkezésben teljesen kiszorította a valódi családnevet, átvette annak szerepét. Ilyen például a már említett *Kismarci* (Szanyi), *Bakos* (Balog), *Tari* (Molnár), *Tarikati* (Szanyi), *Szanygyuri* (Szanyi) név. Ezek kezdőbetűikkel a hivatalos nevekbe is beépültek: Kismarci – *Szanyi Km.*, Bakos – *B. Balog*, Tari –

T. Molnár, Szanygyuri – *Szanyi Gy.* A Tarikati kivételt képez, mert ennek hivatalos megfelelője a *Szanyi P.* Jellemzője még ennek az alcsoportnak, hogy a valódi családnévvel együtt vagy egyáltalán nem, vagy csak ritkán használják a faluban, ellenben a semleges hangulatú ragadványnevek másik alcsoportja csakis a vezetéknévvel együtt él. Az utóbbiak nem jutottak még el odáig, hogy átvegyék a családnév funkcióját, csupán kiegészítik azt, ha a beszédkörnyezetből nem eléggé egyértelmű a szóban forgó személy kiléte. Állhatnak a vezetéknév előtt (Kis Balog, Nagy Hidi, Szílső Badó, Kurátor Molnár, Ragasztó Szilvási) vagy – ritkábban – után (Szanyi Szabó, Szanyimiska). A két név lazább kapcsolódását jelzi, hogy többnyire a hivatalos név sem utal a ragadványnévre kezdőbetűje átvételével.

A gúnynevekről nem akarok hosszasan értekezni, hiszen azok ismertetésével sérteném nagydobronyi olvasóim önérzetét. Különben a falu anekdotakincse és szólásai csakúgy megmutatják, mint az élőbeszéd, hogy az itt lakók egy részétől ma sem áll távol a szabadszájúság, a pikánsabb kifejezésmód.

Érdemes azonban még elkülöníteni egymástól azokat a ragadványneveket, amelyek apáról fiúra szállva évtizedeken, sőt talán évszázadokon át öröklődnek, illetve amelyek egyediek, egyetlen személyhez kötődnek. Az eddig említettek leginkább az első kategóriába sorolhatók, s közös jellemzőjük, hogy egész családok-rokonságok mondhatják magukéinak. Ellenben a második csoportba tartozók nincsenek szerves kapcsolatban a családnévvel, attól teljesen függetlenek, kizárólag viselőjüket egyénítik és azonosítják. Ilyen nevet az is viselhet, akinek egyedi családneve van, akinél valójában nincs is szükség a megkülönböztetésre, de aki valamivel mégis okot adott rá. Ezek főleg a háború utáni évtizedekben terjedtek el, ám napjainkban is változatlan bőségben teremnek. Vannak tehát régebbiek, mint például az *Ugró*, a *Szuli*, a *Pincsu*, amelyek azóta már a következő nemzedékre is átszálltak, és vannak újabb keletűek: *Feta, Klambi, Puli, Báró, Gajsztri, Lovas, Verebes, Galambos, Singír, Slörti, Göndri, Jajsz, Cirok, Pogány, Csürki, Szlipka, Törő, Ficek, Kopasz, Pipő, Fuksz, Dallos* stb. Nagy részük aztán – ezeket nevezhetjük alkalmi névnek – feledésbe merül, mihelyt viselője kikerül abból a közösségből, amely a nevet ráragasztotta (például futballcsapat, iskolai osztály, munkahelyi kollektíva), mások viselőjükkel együtt szállnak sírba, megint mások túl is élik viselőjüket, apáról fiúra öröklődnek.

A családnevek eredetéről szólva már utaltam rá, hogy manapság több évszázad távlatából sok esetben lehetetlen kideríteni, honnan származik egyikük-másikuk. A ragadványnevekkel jobbára más a helyzet. Legtöbbjük csak néhány évtizedes vagy legfeljebb egy-két évszázados múltra tekinthet vissza,

így aztán vagy az emlékezet őrizte meg motivációjukat, vagy a jelentésük és szerkezetük teszi őket értelmezhetővé. Vegyük tehát sorra, hogyan alakultak ki ezek a nevek.

Jelentős részük az adott rokonság származására utal, valamelyik ős nevét őrizte meg. Ilyen a *Szanygyuri* (Szanyi Györgynek hívták a család egyik férfi tagját), a *Szanyipál*, a *Szanyipeti*, a *Szanyiferi*, a *Szanyimikó*, a *Kisferi*, a *Tarikati*, a *Mikó Katona*, a *Molnárferi*, a *Hidi Péter*, a *Pali Molnár*, a *Badópali*, a *Balogdanyi*, a *Kislidi* stb. Érdekes sajátossága ennek a típusnak, hogy az apa- vagy anyanevet ma már többnyire becézett alakjában tartalmazza. Régebben nem volt mindig így. Az egyházi gondnoki napló nevei között az 1800-as évek első felében még ilyeneket találunk: *Badó Pál János, Kis Márton Ferenc, Hidi Mihály János*. A napló más helyein viszont a *Szanyi Peti András*, a *Bara Feri János*, a *Kis Martzi János* alak fordul elő. Egy 1840-ben kelt bejegyzés jól mutatja, hogy a ragadványnevek némelyike már akkor is egyenrangú volt a valódi családnévvel: „Szanyi vagy Kis Martzi Ferenc Isten dicsőségére adott 50 krajcárt."

Az apai név egyébként sokszor önmagában is lehet ragadványnév, ilyenkor nincs szükség a családnév említésére: Hidi Sándor lehet sok (van is), de *Bandi Sanyi* csak egy van (ugyanígy *Károly Sanyi, Ernő Kálmi, Gabi Böske* stb).

A ragadványnevek talán legnépesebb csoportja testi vagy lelki tulajdonságot jelöl. A *Kismarci*, a *Kisjancsi*, a *Kispali* név ebbe és az előző csoportba egyaránt tartozik, hisz egyszerre utal a család ősére és annak termetére. A testi tulajdonságoknál maradva ilyen neveket találunk: *Kocska, Nagy, Kiskezű, Sánta, Barna, Fehír, Füstös, Rezsdás, Pöszke, Csinos, Kócos, Kopasz, Fingos, Tiszta, Kancsi, Sovány, Singír, Törő, Göndri*. Lelki tulajdonságokkal kapcsolatosak: *Szent, Énekes, Dallos, Szilaj, Kakas, Rossz, Dudri, Füttyös, Pogány*.

Foglalkozásra utaló ragadványnevek: *Harangozó, Kocsis, Hajdu, Koporsócsináló, Vótbiró, Főbiró, Bótos, Jáger, Őr, Meszes, Puskás, Bordás, Gyüszű, Kürtyös, Kortes, Hentes, Finánc, Csikós, Kurátor, Ragasztó, Kapta, Festő, Postás*.

Vagyoni helyzetre utaló nevek: *Dolláros, Pindzes (azaz Pénzes), Mezítlábos, Gatyás, Gutyó, Fillér, Rongyos, Puci (*azaz Pucér*)*.

Szavajárási nevek: *Fránya, Cseszki, Koma, Nász, Teremtette, Fiacskám, Janikém, Gyagya Fegya*. (Ez utóbbi kettőt szláv származású emberek kapták.)

Végül – a teljesség igénye nélkül – a nehezen értelmezhető ragadványnevek közül említek meg néhányat: *Procski, Kukircs, Kaspu, Zungó, Csalapka, Lila, Sejdő, Karakó, Cinku, Kopi, Pendzu, Csojó, Dromi, Moncsi, Mirigó, Jumen, Buga, Torzsa, Primasz, Manka, Bendu, Lölő, Fisi, Pápa*.

Arra természetesen nem vállalkozhattam, hogy a falu minden ragadványnevét összegyűjtsem, hiszen számuk becslésem szerint meghaladja az ezret. Hogy mégis illusztráljam, hányféle név egészítheti ki a családneveket, a *Szanyi* és a *Hidi* esetében megpróbálok hozzávetőleg teljes képet nyújtani. Azért csak hozzávetőleg teljes ez a lista, mert vannak olyan nevek, amelyek nem az egész faluban, inkább csak egy szűk körben ismeretesek, esetleg kiveszőben vannak, vagy éppen most kezdenek igazán elterjedni.

Aki tehát a Szanyi nevet viseli, az lehet *Szanyiferi (Szanyi F.), Kismarci (Szanyi Km.), Szanyipál (Szanyi P.), Szanyipeti (Szanyi P.), Szanygyuri (Szanyi Gy.), Tarikati (Szanyi P.), Szanyimikó (Szanyi M.), Szanyimiska* (ezt nem jelölik kezdőbetűvel), *Szanyi-Szabó,* továbbá *Kállai Szanyi, György Szanyi, Gyentás Szanyi, Somi Szanyi, Fecske Szanyi, Paskó Szanyi, Amerikás Szanyi.* A névbetűs nevek azonban további jelzőket kapnak. Így aki *Szanyiferi,* az lehet *Harangozó, Nász, Teremtette, Rezsdás,* aki *Kismarci Szanyi,* az lehet *Szilaj, Kaspu, Sodró, Cinku, Kuni, Manka, Bendu, Borbé, Zsali,* aki *Szanyipál,* az lehet *Fisi, Jumen, Szajszu, Belisza,* aki *Szanyipeti,* az lehet *Nagy* vagy *Román,* aki *Szanyimikó,* az lehet *Szent, Kis, Berényi, Muszka, Makszi, Fingos, Tuli...*

Nem kevésbé gazdag a második leggyakoribb név kiegészítőinek családja sem. Aki *Hidi,* az lehet *Hidimikó* vagy *Hidipéter, Kislidi Hidi, Laci Hidi, Harangozó Hidi, Kapta Hidi, Repülő Hidi, Farok Hidi, Füttyös Hidi, Vótbíró Hidi, Sinyák Hidi, Főbíró Hidi, Bögyi Hidi, Fika Hidi, Sas Hidi, Tamók Hidi, Moncsi Hidi, Barna Hidi, Festő Hidi, Faszi Hidi, Pindzes Hidi, Csipkés Hidi, Sejdő Hidi, Pápa Hidi, Kopri Hidi, Tyukász Hidi, Jenő Hidi, Fránya Hidi, Drisza Hidi, Sullír Hidi, Bótos Hidi, Primasz Hidi, Őr Hidi, Énekes Hidi, Nagy Hidi, Sánta Hidi, Dolláros Hidi, Funkó Hidi, Pallófarkasi Hidi* (a pallónál lakott), *Ördög Hidi, Kisjancsi Hidi...*

Utónevek

Minden kor és minden közösség megteremti előbb-utóbb a saját névdivatját. Nagydobronyban különösen a női nevek terén figyelhető meg igen nagy változás a néhány évtizeddel korábbi állapotokhoz képest. Ami természetes is, hiszen az asszonyok mindig jobban szerettek divatozni, mint a férfiak. Még Nagydobronyban is, ahol pedig sok tekintetben mintha lassabban múlt volna az idő, mint a környékbeli falvakban.

Az öregek visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy az 1900-as évek elején még egész más volt a divat, mint napjainkban. Nem akadt ennyi idegen név, hanem a megszokott jó magyar keresztneveket adták az újszülötteknek, így mint a

Teréz, a *Júlia,* és *Lídia,* amelyek mostanra teljesen visszaszorultak, mondhatni kiveszőfélben vannak. Gyakori volt még az *Erzsébet,* a *Jolán,* a *Mária,* a *Zsuzsanna,* az *Ilona,* a *Borbála,* a *Margit.*

Az egyház 1798 és 1832 között vezetett anyakönyvéből a másfél- kétszáz évvel ezelőtti állapotokra is következtethetünk. A férjhez menő lányok névskálája ekkor hihetetlenül szűk! Több mint három évtized alatt alig tucatnyi utónevet jegyeztek be. Jóformán nem is fordul elő más, mint *Zsuzsanna, Borbála, Erzsébet, Katalin, Mária, Klára* és *Sára.* Legfeljebb még egy-két *Ilona, Anna* és *Rákhel.*

Századunk elejéig fele-, sőt harmadannyi női név sem volt forgalomban, mint manapság. A robbanás valamikor a 70-es években következett be, akkor jelentek meg az addig sosem hallott, illetve csak rádióból-tévéből ismert *Krisztinák, Tímeák, Eleonórák, Adélok, Anitá*k, *Nikoletták, Brigitták, Bettinák, Edinák, Diánák, Viktóriák, Teodórák Alexandrák, Ivettek...* Ekkor szakadt át a közízlésnek az a gátja, mely addig eredményesen védte a hagyományt, ekkor árasztották el a modern nevek a falut, és szorították ki a *Jolánokat,* a *Margitokat,* a *Zsuzsannákat, a Borbálákat,* sőt a *Máriákat* is.

Jól szemléltetik e folyamat végeredményét azok a nevek, amelyeket az 1985–1990-es években jegyeztek be a tanácsháza születési anyakönyvébe. A leggyakoribbakat, legnépszerűbbeket az alábbi táblázatban foglaltam össze:

Gyakoriság

UTÓNÉV	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Összesen
Éva	4	4	3	6	3	4	24
Erika	–	9	3	–	4	2	18
Krisztina	1	4	1	2	5	2	15
Marianna	1	8	1	2	–	1	13
Anita	1	1	–	1	4	6	13
Erzsébet	1	7	3	1	–	–	12
Eleonóra	4	3	–	2	–	2	11
Katalin	5	1	2	1	–	1	10
Nóra	–	1	2	–	4	3	10
Tímea	1	2	–	3	–	4	10
Anikó	–	1	–	2	1	4	8

Éves lebontásban a legfelkapottabb lánynevek a következők voltak: 1985: *Katalin* (5), *Eleonóra* (4), *Éva* (4). 1986: *Erika* (9), *Marianna* (8), *Erzsébet* (7). 1987: *Éva* (3), *Erika* (3), *Erzsébet* (3). 1988: *Éva* (6), *Tímea* (3). 1989: *Krisztina* (5), *Anita* (4), *Erika* (4), *Nóra* (4). 1990: *Anita* (6), *Anikó* (4), *Éva* (4), *Tímea* (4). Ez idő alatt több mint 60 féle nevet adtak a lányoknak, a faluban föllelhető női nevek száma azonban nyilvánvalóan ennél is nagyobb.

A férfinevek múltbeli elterjedtségéről jóval több adat áll rendelkezésünkre. Az 1647–48-as jobbágyösszeírás azonosítható nevei közül az *István* messze a legnépszerűbb. 11-szer fordul elő, míg a *György* 6-szor, a *Miklós*, a *Mihály* és a *János* 5-ször, az *András* és a *Pál* 3-szor, a *Péter*, az *Imre* és a *Tamás* 2-szer. Az 1715-ös adóösszeírás 29 családfője közül szintén az *István* nevet viselték legtöbben – szám szerint öten. Négyszer fordul elő ebben a jegyzékben az *András*, háromszor a *János*, a *Tamás* és a *Mihály*, kétszer a *Márton* és a *György*, egyszer-egyszer a *Mátyás*, a *Zsigmond*, a *Sándor*, az *Ambrus*, a *Béla*, a *Ferenc* és a *Bálint*.

Az 1775. évi urbárium 77 nevet tartalmaz. Ebben legtöbbször (hússzor) a *János* található. Az adózó jobbágyok és zsellérek között továbbá 15 *István*, 9-9 *Mihály* és *András*, 6 *György*, 4–4 *Miklós* és *Márton* (a jegyzékben következetesen *Mártonynak* írták), 3–3 *Ferenc* és *Péter*, 2 *Mátyás*, 1–1 *Pál* és *Albert* volt. Ötven-száz év elteltével tehát a névadási szokások jóformán semmit sem változtak, ugyanazok a nevek vezették a listát, mint korábban, csupán a *Tamás* szorult vissza. Ugyanakkor feltűnő a nevek beszűkülése. A század első évtizedében regisztrált 29 férfi még 14 néven osztozott, a hetvenes évek közepén viszont a 77 férfira mindössze 12 név jutott! Ha ehhez hozzászámítjuk azokat a családtagokat, akik a listán nem szerepelnek, a nevek száma akkor sem sokkal haladhatta meg a húszat (esetleg el sem érte).

Az 1816. évi feljegyzést hitelesítő 14 tanú között 4 *Mártont*, 3 *Andrást*, 2–2 *Istvánt* és *Miklóst*, 1–1 *Jánost*, *Mihályt* és *Gábort* találunk. A XIX. század közepéről származó iratok közül a Nagydobrony és Csongor közötti 1848. évi határvita jegyzőkönyve 11, az 1851-ből ránk maradt határleírás7 nevet említ. Legtöbbször a *János* fordul elő, összesen hétszer, a *Ferenc* háromszor, az *István*, az *András* és a *József* kétszer, a *Mihály* és a *Miklós* egyszer-egyszer.

E régi nevek többsége századunkban is megőrizte népszerűségét, kivéve a *Mártont*, a *Zsigmondot*, az *Albertet*, a *Mátyást* és a *Tamást*, amelyek az ötvenes évekre szinte teljesen eltűntek. Az utóbbi kettő azonban a hetvenes-nyolcvanas évektől ismét erőre kapott. A hetvenes években bekövetkezett névrobbanásig az említetteken kívül a *Sámuel*, a *Lajos*, a *Károly*, az *Ignác* és a

Kálmán tartozott még a gyakoribb nevek közé, új keresztneveket csak elvétve adtak fiúgyermeknek.

A nyolcvanas évek második felében már egészen más kép tárul elénk, bár a fiúnevek esetében nem annyira elsöprő a modernek győzelme, mint a lányoknál. Ekkor a legelterjedtebb bejegyzett nevek a községi tanács nyilvántartásában a következők:

	Gyakoriság						
UTÓNÉV	1985	1986	1987	1988	1989	1990	Összesen
Sándor	6	6	8	8	5	3	36
István	7	4	4	4	5	3	27
László	3	3	5	2	3	3	19
János	2	4	4	3	3	3	16
József	5	–	3	4	3	–	15
Ferenc	1	3	6	2	1	–	13
Csaba	1	1	2	3	2	3	12
András	2	2	2	2	1	2	11
Attila	–	–	1	2	4	2	9
Zoltán	–	1	1	2	–	5	9
Zsolt	1	–	1	2	4	–	8
Béla	3	1	–	–	3	1	7
Tamás	3	1	1	1	1	–	7

1985-ben az *István* (7), a *Sándor* (6) és a *József* (5) volt a legnépszerűbb név, 1986-ban a *Sándor* (6), az *István* (4) és a *János* (4), 1987-ben a *Sándor* (8), a *Ferenc* (6) és a *László* (5), 1988-ban a *Sándor* (8), az *István* (4) és a *József* (4), 1989-ben a *Sándor* (5), az *István* (5) és az *Attila* (4), 1990-ben pedig a *Zoltán* (5).

Noha az élmezőnybe még nem sikerült bekerülniük, sok gyereket hívnak már *Norbertnek, Róbertnek, Krisztiánnak, Eriknek, Viktornak.* Szerencsére legalább ennyi található a felújított régi magyar keresztnevekből is, vagyis feljövőben vannak a *Szabolcsok,* a *Gáborok,* a *Miklósok,* a *Gergelyek, az Imrék,* a *Bertalanok,* a *Péterek.* A férfinevek skálája valamivel szűkebb a női nevekénél, számuk nem éri el az ötvenet.

Még ma is élő hagyomány, hogy a fiú az apja vagy nagyapja nevét kapja, s nem volt ez másként a régebbi időkben sem. Az 1775-ös urbáriumban már

számos ilyen nevet találunk: *Öreg Szanyi István, Szanyi János Középső, Szanyi Ferencz Öreg, Közep Szanyi István, Iffiab Szanyi Ferencz* stb. Arra nem utalnak a források, hogy valaki két keresztnevet használt volna a múlt századokban. Ez a szokás napjainkban sem terjedt el igazán, ritka kivétel, ha valamelyik gyermeknek két nevet adnak.

Az utónevek becézett alakjai nem sokban térnek el a magyar nyelvterületen ismert alakoktól, ám a becézésnek is van néhány dobronyi sajátossága. Mindenekelőtt az, hogy itt ismeretlenek az igazi névtől független becenevek. A családban a legkisebb fiút sohasem szólítják *Öcsinek* vagy a lányt például *Babának.* A női becenevek jellegzetes típusát alkotják a *Mariska-, Zsuzska-, Böske*-féle képzések, meg a *Máris, Julis, Gizus, Terus, Annus* alakok. A férfinevek között az *Andri-, Sándri*-féle becézés válik ki egyedi képzésmódjával, egyébként az -i képzős becenevek a leggyakoribbak: *Feri, Csabi, Zoli, Kálmi, Jani;* s a női neveknél is: Évi, Erzsi, Kriszti, Kati, Nóri. Néhány példa a becenevek változatosságára: *Erzsébet – Erzsi, Erzsike, Erzsók, Bözsi, Böske, Zsóka, Zsó. Mária – Mari, Mariska, Máris, Manyu, Marika, Marcsa. Zsuzsanna Zsuzsi, Zsuska, Zsuzsa. András – Andri, Bandi, Bandika. Ferenc – Feri, Ferike, Ferkó. István – Isti, Pista, Pisti, Pityu.*

Furcsa fintora a nyelvszokásnak, hogy a becézés módjával nemcsak a kedveskedés fokát tudják kifejezni a nagydobronyiak, de a haragot, a bosszúságot is, sőt némely név becézett alakja épp hogy csúfolódásra való. A leginkább kedveskedő becenevek ilyenek: *Erzsike, Marika, Zsuzsika, Bandika, Ferike.* Ennél egy fokkal hidegebb az *Erzsók, a Marcsa,* a *Zsuzsa,* a *Ferkó.* Még tartózkodóbb, valójában már semleges érzelmi töltésű az Erzsi és a Bözsi, a Mari és a *Mariska,* a *Zsuzsi,* a *Bandi,* a *Feri,* a *Pista* vagy a *Pisti.* Ha egy gyereket *Márisnak, Zsuskának, Andrinak* szólítanak szülei, az már rosszallást is kifejezhet, a *Manyu* név pedig kimondottan lekezelő, sértő utózöngét tartalmaz.

2. Földrajzi nevek

Utcanevek

A múlt század végéig a falunak egyetlen utcája volt, s annak egyik végét *Alvígnek,* másik végét *Felvígnek* hívták. Amikor azonban a Csongor és a Kisdobrony felé vezető utak mentén is megjelentek a házak, ezekből is utca lett, melyek a *Csongor gyepes* vagy *Rót gyepes* és a *Kisdobrony gyepes* vagy *Malom gyepes* nevet kapták.

A *gyepes* szónak két jelentése is van. Először azokat a belterületi földdarabokat jelölték vele, amelyek a faluközponttól – a templomtól nem messze, az utak mentén helyezkedtek el. Amikor ezekre valaki házat akart építeni, egy részét műveletlenül hagyta, s azt – majd pedig az elkészült ház udvarát-környékét – benőtte a gyep. Ezeket a telkeket, portákat később is gyepesnek nevezték. Ha valakinek a fia-lánya az Alvégről vagy a Felvégről ilyen házba költözött, azt mondták: „Elment a gyepesre lakni." A későbbiekben az így benépesített utcák is átvették a *gyepes* nevet.

A már említett két utca után századunk első évtizedeiben megjelent a Kisvíg (a Felvíg folytatásaként), a *Nagytemető gyepes, a Kistemető gyepes,* a *Tábla gyepes,* az *Éger gyepes*. Ezek a nevek mind természetes úton alakultak ki. A falu lakói nevezték el így az utcákat, mégpedig arról az objektumról, amelynek a közelében elhaladt. (A *Tábla* és az *Éger* egy-egy állóvíznek a neve.)

A lakosság számbeli gyarapodásával a háború után egyik utca a másik után nyílt meg és népesedett be. Megjelent a *Kíkpatak* utca (valaha itt folyt a Kékpatak), a *Vásártér* utca (itt volt a vásártér), a *Király* utca, a *Lelkes Péter* utca, a *Szílső Badó* utca (ezeket azokról az emberekről nevezték el, akiknek a háza mellett nyitották meg az új utcát), a *Fodbalpálya* utca, a *Marhajáró* utca, a *Hivatal* utca. A felsorolt nevek azonban nem számítottak hivatalosaknak, hiszen a hetvenes évekig a házak számozása nem utcák szerint történt, hanem folyamatosan. Nem is lehetett pontosan tudni egy-egy új utca nevét, mert azt mindenki a maga módján nevezte. Sőt még a régebbi utcák megnevezésében is zavar mutatkozott: például a *Kisdobrony* gyepest (és főleg annak végét) a kórház felépítése után az ötvenes évektől *Kórház* utcának is kezdték nevezni, *Főútnak* is, de voltak, akik csak *Kövesútnak* mondták.

Ezért látszott célszerűnek az, hogy hivatalos nevet kapjon minden utca, és egységes névrendszer alakuljon ki. Ahelyett azonban, hogy a tanács átvette volna a meglévő, ismert neveket, a hetvenes évek szellemében radikális megoldáshoz folyamodott: a régi nevek helyett új, többnyire szovjet nevek kerültek fel a falu térképére. Az *Alvíg* két oldalából *Engels Frigyes* és *Ady Endre* utca lett, a *Felvígből* és a *Kisvígből Kun Béla* és *Kossuth Lajos* utca, a *Kisdobrony gyepesből Lenin* utca, a *Csongor gyepesből Marx Károly* utca. Tovább folytatva a sort, megszületett a *Lev Tolsztoj,* a *Május elseje,* a *Gagarin,* a *Micsurin,* a *Szuvorov,* a *Szovjet Hadsereg,* az *Októberi forradalom,* a *Meliorátor,* a *Kirov,* a *Dicsőség,* a *Komszomol,* a *Győzelem,* a *Szovjetunió megalakulásának ötvenedik évfordulója,* a *Csapajev,* a *Béke,* a *Rövid,* a *Petőfi,* a *Rákóczi,* a

Tavasz, a *Sport,* az *Internacionalista és* az *Ifjúsági* utca. És megjelentek az orosz nyelvű utcanévtáblák is az új szöveggel.

A falu népe azonban nem vette át ezt a módit. A *Nagytemető gyepest* senki sem hívta *Tolsztoj* utcának, abba meg bele is törne a nyelve annak, aki ki akarná mondani, hogy: *a Szovjetunió megalakulásának ötvenedik évfordulója* utca. Ehelyett egyszerűen *Új* utcát emlegetnek.

Falurészek nevei

Az idős emberek tudni vélik, hogy a falu első lakója évszázadokkal ezelőtt a helység *Kucsárka* nevű részében telepedett le. Ez a név még ma is él, és szláv eredetre utal. Ugyancsak szláv eredetűnek tűnik néhány más falurész neve is. Ilyen például a *Garb,* amely rokonságban lehet az orosz és ukrán *gorb* szóval (jelentése: púp, domb, és valóban, a *Garb* egy dombon fekszik), a *Bohojka, a Masina. Hatháznak* nevezik a falu Bátyú felé vezető utcájának végét, itt ugyanis a második világháború előtti években hat egyforma házat építtetett a község a rászorulók számára. A *Kovácsgorc* az *Alvíg* déli részén a Tó által körülölelt szigetszerű képződmény, itt mindig kovácsműhely volt a háború előtti időkben. Hasonló *gorc* található a *Kishídnál,* a *Felvíg* és a *Kisvíg* találkozásánál, ugyancsak a Tó partján. (A *gorc szó* jelentése: félszigetszerű kiszögellés.) A *Tanya* a falu déli peremén fekszik. Régen csakugyan tanya volt itt, ma a kolhoz fatelepe, gazdasági épületei, istállói, raktárai foglalják el. Említést érdemel még a *Nagytemető,* a *Kistemető* és a *Zsidótemető.* Ez utóbbit a hatvanas években felszámolták.

Víznevek

A falu két legrégibb utcája, az Alvég és a Felvég a *Tó* két partján húzódik. Neve megtévesztő, mert valójában patak ez, a régi térképeken, határleírásokban *Hatrác (Hatracz)* patakként szerepel. (A népetimológia szerint *hal rác* lelte halálát benne.) Minden bizonnyal akkor ragadt rá az új név, amikor több mint száz évvel ezelőtt a *Latorca* szabályozása következtében összeköttetése e folyóval megszűnt, és gyakorlatilag állóvízzé változott át. Azóta eredeti neve teljesen feledésbe merült, csak az öregebbek emlékeznek rá. Egyes részei ma már külön nevet viselnek. Az erdőtől a Nagytemetőig húzódó szakasza *Temető-patak* lett, az Alvégen és a Felvégen *Tó,* a Kucsárka melletti rész a *Pesta,* a Kistemetőnél ismét *Temető-patak, aztán Kör-patak,* tovább pedig *Kerepec.*

A gyermekek kedvenc fürdőhelye volt valaha nyáridőben a *Kis-Tábla* és a *Nagy-Tábla*. Ezek az állóvizek négyzetre emlékeztető alakjukról kapták nevüket. A nyocvanas évek végén megkezdődött a *Nagy-Tábla* feltöltése, hogy helyén autóbuszállomás vagy park, esetleg valamilyen középület létesülhessen.

A község határában a Latorcába ömlő árvízmentesítő főcsatornát, mely a harmincas években nyerte el mai alakját, egyszerűen csak *Kanálisként* ismerik. A Kanális két oldalán mocsaras, vizenyős terület található, a *Masonca* és a *Buggyos*. Eredetileg ezek patakok voltak, de a folyószabályozás után kiszáradtak, illetve elmocsarasodtak. A kolhoz a hetvenes évek táján a Latorcától nem messze vízgyűjtőt alakított ki a zöldségfélék öntözésére. Ezt ma inkább halastóként hasznosítják, de általánosan elterjedt neve: *Víztároló*.

Közvetlenül a falu mellett terül el a *Nagy-* és a *Kis-Eger*, tőlük nem messze húzódik a *Daranyó-kanális*, keletebbre pedig a *Bekiny-kanális*. Valaha ezek is patakok voltak, akárcsak a *Szernye-kanális*. A határt a múlt században keresztül-kasul szabdaló patakok legnagyobb része mára teljesen eltűnt, akárcsak a lápos területek, nevük azonban fennmaradt a nép emlékezetében, mivel dűlőnevekké változtak át. Ilyen volt a *Bohojka*, a *Szapat, az Ígett-Éger*, a *Sár-éger*, a *Tamás-éger*, a *Szél-éger*, a *Szíles-macsár*, a *Láp*, a *Kík-patak*, a *Patkó-patak*, a *Hamis-atak* (így, p betű nélkül!), a *Vár-patak*, a *Jákób-sanc*, a *Zséllye-patak*, az *Almás-patak*.

Régi okiratok más vízneveket is megőriztek. A község 1851-ből származó határleírása például említi a *Vájás-patakot*, „mely a Kerepecz folyóba szakad”, a *Sziget-hát-patakot*, a *Tatár lápját*, a *Csorgó-patakot*, a *Hatamzsa-patakot*, a *Mártony-patakot*, („mely a Latorczába szakad”), a *Szamaró-patakot, a Palaka-patakot*. A Nagydobrony és Csongor közti határvita 1638. évi jegyzőkönyvében szerepel még a *Charnada víz* (ma Csaronda), a *Borostanik patak* (ma Borostányik), a *Paharla, Pohárilla, Pohárallya, Poháralatt, Poháralatta, Pohárka, Poharla patak* (ez utóbbi a két falu határát jelentette), valamint a *Beken, Bekeny, Bekény patak* (ma Bekiny), a *Gor macsár* és a *Horgos éger álló víz*.

Határrészek nevei

A földdarabok, dűlők legnagyobb része művelőjéről kapta a nevét. Ezek a nevek nyilván nem nagyon régiek, hiszen a tulajdonos időnként megváltozhatott, s az emlékezet csak az utolsót tartotta számon. Ez alól kivételt képeznek az ún. *rekeszek*, amelyek csak a legritkább esetben cseréltek gazdát keletkezésük óta. A rekeszek többsége eredetileg irtásföld volt, területük így nem ha-

ladta meg az egy-két hektárt. Minden módosabb gazdának, illetve családnak volt rekesze, és azok természetesen a família nevét viselik: *Barna Hidi-rekesz, Badópali-rekesz, Kónya-rekesz, Fejes-rekesz, Pali-rekesz, Borbé Gyula-rekesz, Vótbiró-rekesz, Sándor-rekesz, Szanyimikó-rekesz, Dolláros-rekesz, Kurátor-rekesz.* Mint látjuk, az érthetőség kedvéért az elnevezéshez a tulajdonos ragadványnevét is gyakran használták. Volt azonban néhány olyan rekesz, amely másféle nevet kapott: *Szállás-rekesz* (a néphagyomány szerint itt szálltak meg Árpád apánk honfoglaló vitézei), *Puszta-rekesz, Tarka-bikkfa-rekesz, Egyház-rekesz, Tárcsa-rekesz, Külső-rekesz, Pap-rekesz* (ez a papé volt, faház állt benne, ide járt nyaralni, üdülni a család).

A vezetéknévi eredetű dűlőnevek utótagjaként gyakran szerepel a *tag, ódal, szállás, domb, gorond, láb, sarok, szög* szó*: Rót-tag, Ferki-tag, Cseszki-tag, Keszler-tag, Cserge-domb, Deme-gorond, Kónya-ódal, Bécse-szög, Dibó-szállás, Nagy Pista-láb, Varga Samu-láb, Kocsis-sarok.* Ezek és más hasonló megjelölések tulajdonnévi vagy köznévi előtaggal együtt utalhatnak a földdarab nagyságára (a *tag* például nagyobb, mint a *láb*), fekvésére *(Túlkanális, Láp-ódal, Eszrő-köz,* a *Daranyó megett,* az *Átalutnál, Dávidházi-szíl, Bátyi-szíl, Szernye-szög, Patak-ódal, Atak-hát, Ólas-szög, Felső-erdő, Nyirigy-szög, Horgas-szög, Kerepecmegi),* alakjára *(Veres-gorond, Magas-gorond, Pás-gorond, Maz-gorond, Ígett-gorond* – a *gorond* szó földhátat, dombhátat jelent –, *Forrás-hát, Aranyos-domb, Várdomb, Fehírdomb, Talicska-domb),* rendeltetésére *(Bulgárkert, Kongó-rít, Mosó-rít)* és egyéb tulajdonságaira.

Kisebb számban, de előfordulnak aztán egytagú határrésznevek is, illetve olyanok, amelyek értelme nehezen állapítható meg. Valószínűleg ezek a határ legrégibb földrajzi nevei közé tartoznak. Emellett szól, hogy többnyire reménytelen vállalkozás eredetük magyarázatát keresni, a névadók szándéka a torzulások és jelentésváltozások miatt mára elhomályosult. Ilyen a *Páca láza,* a *Kas láza,* a *Kósa,* a *Bórikó,* a *Jázivó,* a *Káricsa,* az *Ardó.* A *Bekiny* a hasonló nevű patakról kapta nevét, a *Liget* valaha fákkal-bokrokkal benőtt terület lehetett, a *Hodzsáról* is kevesen tudják, hogy annak Milan Hodza, a csehszlovákiai Republikánus Földműves- és Kisgazdapárt vezére a névadója, aki a harmincas évek elején földet ígért választóinak; a *Duda* állítólag olyan hosszúkás és görbe alakú földsáv volt, mint a kályhacső, amit itt dudának hívnak; a *Szitás* minden bizonnyal szilfáiról volt nevezetes, a *Rípás* meg – talán – a benne bőven termő takarmánynövényről. A *Csonkás,* a *Ducskós* és a *Zsiván-szugoly* eredetét legfeljebb találgatni lehet.

XIV. Nyelvjárás

A falu népének beszéde annyira elüt a környék nyelvjárásától, hogy a nagydobronyi embert idegen környezetben azonnal felismerik, mihelyt megszólal. Mondják is neki eleget – ékelődve vagy bosszantásképpen hogy „Dobronyban hüppen az alma”. Valaha ez súlyos sértésnek számított, ami többnyire nem is maradt megtorlatlanul, mostanában viszont egyre inkább csak azt akarja érzékeltetni vele az illető, hogy nem először találkozik a nagydobronyiak különös beszédével, hallott az itteni emberekről, szokásaikról. Valójában mára már kikopott a nagydobronyiak szóhasználatából a „hüppen” ige, de évtizedekkel ezelőtt még jellemző alakja lehetett a szókészletnek, hiszen hasonló változatokat napjainkban is találunk. A „hüppen” ugyanis a „huppan” magas hangrendű megfelelője, akárcsak az itt használt „bünkősbot” a „bunkósbot” helyett, a „düdörödik” a „dudorodik” helyett vagy a „püffen” a „puffan” helyett.

A nyelvjárás legfőbb, mondhatni meghatározó hangtani jellegzetessége az ajakkerekítés nélkül képzett (szakszóval: illabiális) rövid *å* és az ajakkerekítéses (labiális) hosszú *ā* hang megléte. Ezek a köznyelvi *a* és *á* magánhangzók helyén fordulnak elő, tehát azokat helyettesítik, azok megfelelői. Minőségét tekintve az illabiális *å* tulajdonképpen nem más, mint a köznyelvi *á* hang röviden ejtett változata, ellenben a labiális *ā*-t úgy hallhatjuk meg, ha hosszan ejtjük, elnyújtjuk a köznyelvi *a* hangot. (A továbbiakban a pontos hangjelölés érdekében használom még a köznyelvi *e, o, ö* hosszú megfelelőit, az *ē*-t, az *ō*-t és az *ȫ*-t is, amelyek minőségileg eltérnek a köznyelvi hosszú *é*-től, *ó*-tól és *ő*-től.)

Az az iménti megállapítás, hogy az illabiális *å* és a labiális *ā* a köznyelvi *a* és *á* helyén fordul elő, egy kis pontosításra szorul. Igaz, hogy az a helyén többnyire *å*-t találunk (*apa-åpå, kapa-kåpå, kalap-kålåp, van-vån, ladik-lådik* stb.), de zárt szótagban az *l, r* és *j* mássalhangzók előtt az *a* megfelelője a hosszú *ā*: *alma-ālmå, barna-bārnå, pajta-pājtå*. Ami a köznyelvi *á*-t illeti, ezt minden helyzetben a hosszú labiális *ā* váltja fel (*párna-pārnå, ház-hāz, láda-lādå* stb.), bár ez meg sokszor kettőshangzóba csap át, és *ao*-ként vagy *åo*-ként realizálódik (*paornå, håoz* stb.).

Sok esetben – a kiejtés egyéni sajátosságaitól függően – kettőshangzók helyettesítik az *é, ó, ő* hosszú magánhangzókat is: *erdő-ērdeü* (vagy *ērdöü*), *kés-keis* (vagy *kéis*), *tudnók-tudnåuk, szó-szou* stb.

Már az eddigi példákból is láthattuk: erősen ható szabály, hogy zárt szótag-

ban az *l, r* és *j* mássalhangzók előtt megnyúlik a rövid magánhangzó: *kērt, bōrnyú, ēlsepēr, kiējt, megõl, stb.*

Ugyancsak domináns jegye a nyelvjárásnak az *í-zés,* vagyis a köznyelvi *é* rovására aránytalanul nagy az *í* hang megterhelése: *szép-szíp, kép-kíp, lép-líp, kék-kík, ég-íg* (ige), *verés-verís, kerítés-kerítís, érik-írik* stb. Ugyanez mondható el az *ú* és *ű* magánhangzókról, melyek az *ó-t* és az *ő-t* szorítják ki: *ló-lú, balról-bālrúl, bőr-bűr, ő-ű* (személyes névmás), *bő-bű, kő-kű, fésű-físű* (vagy *füsű)* stb.

A *víz, kút, tűz* típusú szavakban az *í, ú, ű* magánhangzó megrövidül: *viz, kut, tüz* (úgyszintén: *út-ut, tíz-tiz* stb.).

Ha az *l* hang előtt *o* vagy *ö* magánhangzó áll, utána pedig mássalhangzó következik a szóban (főleg *d, t, n),* akkor az *l* kiesik, az előtte lévő magánhangzó pedig megnyúlik: *bolt-bót, föld-főd, folt-fót, holnap-hónåp, molnár-mónār, bölcső-bőcső, szolga-szógå.*

Sok esetben a köznyelvi *o* hang helyén *u*-t találunk *(csoda-csudå, hol-hun, bogár-bugār)* vagy *å* hangot *(orvos-orvås, olló-ållló),* az *a* hang helyén *o*-t *(satu-sotu, bakancs-bokkåncs, mag-mog, ujjam-újom, lovakat-lovåkot, java-jovå, havas-hovås),* az *u* helyén *o* hangot, az *ü* helyén *ö* hangot *(uzsonna-ozsonnå, csütörtök-csötõrtök),* az *ü (*vagy *ű)* helyén *i* hangot *(bükkfa-bikfå, fűzfa-ficfå, fűrész-firísz, rühös-rihes, füge-fige.)*

Az *-uk, -ük, -juk, -jük,* többes szám harmadik személyű birtokos személyragok *-ok, -ek, -ök, -jok, -jek, -jök* alakban jelennek meg: *lábuk-lābok, lovuk–lovok, könyvük-könyvök, kezük-kezek, gyermekük-gyērmekjek, kenyerük–kenyerek vagy kenyírjek, zsebük-zsebek vagy zsebjek, kalapjuk-kålåpjok, földjük-főggyök.*

A *-t* tárgyrag a relatív tőhöz a *-k* többesjel és a birtokos személyragok után középzárt kötőhangzóval kapcsolódik: *lovåkot, mågunkot, fejünköt, kērtünköt.* Az *-s* képzős melléknevekhez a módhatározó ragja szintén középzárt formában illeszkedik: *uråsonn, kōlhozosonn, påprikāsonn, sārossonn.*

A *-z, -s, -sz, -zs* végű szavakban az egyes és többes szám harmadik személyű birtokos személyragok előtt hosszú mássalhangót találunk: *háza-hāzzå, házuk-hāzzok, kése-késse, késük-késsek, rekesze-rekessze, rekeszük-rekesszek, garázsa-gårāzzså, garázsuk-gårāzzsok.*

Az *rl* hangkapcsolat *ll*-é, az *rs* pedig *ss*-é hasonul: *tarló-tållló, sarló-sållló, bors-boss, nyers-nyess.*

A szavak végén az *n* mássalhangzó helyén gyakran *ny,* az *l* mássalhangzó helyén pedig *j* áll: *tulipán-tulipāny, sifon-sifony, paplan-påplåny, eleven-eleveny, ököl-ököj, mell-mēj.*

Ha három mássalhangzó kerül egymás mellé, akkor a középső (rendszerint *t, d, j)* kiesik: *kertbe-kērbe, azt hitte-åsz hitte, keresztbe-kerezbe, azt se-ås se.* Ellenben ha két magánhangzó követi egymást, akkor közöttük megjelenhet a hiátustöltő *j* hang: *hiába-hijābå, odaad-odåjåd; Mejeg be jå hāzbå, hāt ot vån űkeme.*

A szóvégi *t* (mássalhangzó után) egyes esetekben elvész *(azért-åzír, megint-meginn),* a magánhangó után álló *s, sz, n (-on, -en, -ön)* és az *ny* viszont megnyúlik *(magas-mågåss, magasabb-mågåssåbb, veres-veress, erős-erőss, büdös-büdöss, egész-egíssz, egészen-egísszenn, hídon-hidonn, szekéren-szekerenn, szépen-szípenn, bőven-bűvönn, legény-leginny, szegény-szeginny).*

A többtagú névszók második szótagjában *é* helyett többnyire *e*-t vagy *ē*-t találunk: *levēl, szekēr, kötēl, egēr, tehen, kerek, keves, közepső, nehez, szemet, vereb.*

Az *-ért* és *-ig* rag, valamint az *-é* birtokjel előtt nem nyílik meg a magánhangzó: *fåig, kecskeír, Gézåjé.* A *-d* és *-t* végű igékhez az *-n* és *-l* kezdetű toldalék kötőhangzó nélkül kapcsolódik: *tånítni, tārtnåk, håsítni, kérdlek, kűdlek, jåvítni.*

Az *amott, amarra, amonnan* stb határozószóknak két fokuk van. Az *él-* előtag e határozószók előtt a jelzett távolság rendkívül nagy voltára utal: *élåmott jön, élåmonnån hållåccik* stb. Különösen a gyermeknyelvben gyakori e szócska ismételgetése, ami a szónak még nagyobb nyomatékot ad: *él-él-élåmott lāttåm!*

A *hová?* és *hol?* kérdésre felelő családi rag a *-nå, -ne: Mejek Bålognå. Hidinå seprűt kötnek. A honnan?* kérdésre felelő családi rag a *-núl, -nűl: Szånyinúl jövök.*

Az *ez, az* mutató névmás *å, e* alakban is használatos: *å se lessz jó, e mān bisztos.*

A nyelvjárásban az ikes és iktelen ragozás között nem mindig tesznek különbséget, pontosabban esetenként az ikes igéket iktelenekként ragozzák (*eszek, iszok, ālszok),* az ikteleneket pedig ikesekként: *szålådōl, mondōl, åkåsztōl.* Az egyes szám harmadik személyű udvarias felszólító módot az iktelen igékből is ikes toldalékokkal képezik: *Űjík mān le! Ággyík mān ecs csepp vizet!*

Egyes szám harmadik személyben néhány ige *-n* ragot kap: *megyen, teszen, viszen.*

Tárgyas ragozásban a mély hangrendű igék is magas hangrendű toldalékot

kapnak: *mosi, mositok, mosik; åkåszti, åkåsztitok, åkåsztik; rugi, rugitok. rugik*. Kivételt csak egy-két szó képez: *tuggyå, mongyå*.

Még ma is használják az összetett múlt időt: *Szeginny åpām mindig montå vót...* Ugyancsak ismert az általános, személytelen múlt idő: *Nem tudni vót, mikōr jönnek írtünk. Hå meg ēlhånyågōltå jåz embēr, ålig bírni vót befele űltetni jå någy dåråb fődet. Mān åkkor lātni vót, mit åkārnåk.*

Van a nagydobronyi nyelvjárásnak egy sajátos mondattípusa, mely a jelző vagy a határozó nyomatékosítására, jelentésének fokozására szolgál. *Nem vót åz kicsi, ōjån någy vót hogy. Á kisjānyok ōjån szípenn énekēltek hogy. Áz emberek ōjån sokånn vóták hogy.* Alakilag befejezetlen a mondat, mivel a *hogy* kötőszó mindig az utolsó helyen áll, tartalmilag azonban nem. A *ōjån... hogy* szószerkezet itt *a nagyon, igen* határozószót helyettesíti (*ōjån någy hogy* = igen nagy), a *hogy* pedig valójában nem is kötőszó, hiszen erős hangsúly esik rá, s a mondat hanglejtése sem utal gondolati befejezetlenségre.

Az alany és állítmány számbeli egyezése nem minden esetben érvényesül: *Á főggyeji jutott eszíbe. Á szüleji nem nevēlte jól.* A kijelölő jelző sem mindig egyezik számban a jelzett szóval: *Buzå vót åbbå jå zsākogbå.*

Ha az igekötős vagy névutós igét folyamatossá akarják tenni, akkor az igekötőhöz vagy a névutóhoz hozzáteszik a *-fele* szócskát: *Á levest ette mekfele. Á jegen ment keresztűlfele. Á szeker ålāfele bújt.* A *fele* azonban az igekötőtől, névutótól különválva, önállóan is utalhat a cselekvés folyamatosságára, tartósságára, a felszólító móddal együtt pedig sürgetést fejez ki: *Á kērbe fele mejek. Tedd åz åsztālrå fele. Gyērtek mān enni fele.*

A mutató vagy személyes névmással kifejezett határozó, jelző, tárgy vagy alany mellett ott állhat a mutató-nyomósító *lå* szócska: *Tedd le odå lå. Vótunk ēre lå. Ádd odå ånnåk lå. No eszt lå megveszük. Mer ű íjen lå. Ez lå nekem nem teccik. Ki jött most be? -Ű lå.*

Gyakori a kettős tagadás: a *sem* helyett általánosan elterjedt a *se nem: Én se nem åkārtåm ēlmårådni tűle. Íjet se nem hållott még senki.*

A kapcsolatos mondatok kötőszava *meg* vagy *oszt: Fújt å szél, meg åz esső is esett. Megitåttå jå teheneket, oszt bekötötte jåz ólbå.*

A felsorolt sajátosságok természetesen nem egyforma mértékben figyelhetők meg a nyelvjárást beszélők körében. Leginkább az idős emberek őrizték meg ezeket az archaikus vonásokat, a fiatalabbak viszont – főleg az értelmiség, a tanultabb réteg – mind többet helyettesítenek köznyelvi elemmel. Szabadulni igyekeznek az illabiális *å* és a labiális *ā* hangtól, kerülik a kettőshangzókat, az í-zést, mert az ilyen beszédet falusiasnak és szégyellni valónak

érzik. Ellenben érdekes, hogy a nagydobronyiak nyelvhasználatában is elburjánzott orosz és ukrán szavakat nem tartják kerülendőnek. Igaz, ezek nem a magyar megfelelőket szorították ki, hanem jobbára olyan fogalmakat jelölnek, amelyekkel az ittenieknek az utóbbi 45 évben, a rendszerváltás óta kellett megismerkedniük, vagy amelyek használata azóta vált mindennapivá. Ilyen például a *szprávka* (igazolás), a *paszport* (személyi igazolvány), a *bulocska* (zsemle), a *lanka* (növénytermesztő csoport), a *kálim* (a feketefuvarból származó jövedelem), az *univermág* (áruház) és még hosszasan sorolhatnám. Ugyanakkor sokan azzal igyekeznek műveltségüket, nyelvismeretüket fitogtatni, hogy olyan orosz szavakkal is nyakra-főre élnek, amelyeknek a magyar megfelelőjét mindenki ismeri.

***

A falu nyelvjárása igen gazdag tájszavakban. Ezek teljes feltárása meghaladja munkám kereteit, de az alábbiakban megpróbálok egy kis ízelítőn nyújtani belőlük:

åbråkos – a ló fejére akasztható kis zsák, amelyből az állat az abra kot elfogyasztja

åbriktōl, megåbriktól – megver, megfegyelmez

āndungos – szeszélyes, hóbortos

ārunnån – valaminek a távolabb levő oldalán vagy oldala felől; onnan, arról

ārt – csiklandozva kellemetlen érzést okoz

ālålut – két út találkozása; kereszteződés

åzommód – azonnal, előkészület nélkül

åzut – utána, aztán

bādog – füles ivóedény

båket – bő nyakú, alacsony tejeskanna

båkhudik, megbåkhudik – az étel (főleg burgonya) állott, dohos ízt kap

bāttyurå – nagybácsi; a szülő férfitestvére

besippåd – benyomódik, behorpad (pl. tojás, labda)

bitó/å – villanyoszlop

bisztålån – nem biztos, bizonytalan

bokōr – masni
botrå beszíl – ellenkezik; butaságot beszél
brostű – biztosítótű
burítík – a ház dupla bejárati ajtajának külső, üveg nélküli szárnyai
burtyāszik – keresgélés közben felforgat, összezavar valamit
cekli – sebesen mozgó tárgy súrolva érinti a másikat
cinkol – két követ (cinkkövet) egymáshoz ütve szikrát csihol
cintānyír – porcelán tányér
cub – combhajlat
csājt – a fűre leszállt harmat vagy a füvet nedvessé tevő eső
csåkāj – ugyanolyan, éppolyan
csåpāsol – széles mozdulatokkal táncol
cserepet ront – elhibázza a játékot, elhibázza a sorrendet, valaminek a rendjét
csimbārkózik – görcsösen belekapaszkodik valakibe vagy valamibe
csinkå – malac, sertés (gyermeknyelvi)
csip – a kártyajátékban: lapot vesz
csipve-lopvå – apránként
csobåk – levágott kukorica, cirok, kivágott fiatal fa vagy bokor földben (és részben a föld felszínén) maradó része
csobojó – hordószerű víztároló edény, amelyből a mezei munkák idején ittak
csunyā(l)kodik – kényeskedik
csārkå – a lányok hajfonata
csüdörödik – a nagy lendülettől jobbra-balra kileng vagy valamilyen irányban sodródik (a síkos úton)
dåråb, dåråbosi – az utca egy-egy kisebb, 10–15 házból álló szakasza; ennek lakói a darabosiak
dåvājsipkå – a háború óta ismert, az oroszok által behozott meleg füles-sapka
deben – bödön
derík – érdekes, szórakoztató, mulattató
dévānkozik – tanácstalanul töpreng, tétovázik
díbelődik – bajlódik, bosszankodik
dringol, eldringol – szalad, elszalad, eliszkol
ducskó – fatönk; a kivágott káposzta a földben maradó része
dudå – a tűzhely füstjének elvezetésére szolgáló bádogcső

düdörít – *(ember, személy, ha előrehajlik) a hátsó részét (illetlenül) kidomborítja*
dűllő – *keskeny sáv a földdarab végén, melyet szántáskor, vetéskor keresziránybban művelnek meg*
dürüdzgöl – *valamilyen súlyos eszközzel (dürüdzgölővel) laza talajt vagy más anyagot ütögetve tömörít*
éger – *mocsaras, vizenyős terület*
eggyezik – *vitatkozik, ellenkezik, felesel, veszekszik*
eggy håprå – *hamar, gyorsan (elvégez valamit)*
ērünnen – *valaminek ide közelebb levő oldalán vagy oldala felől; innen, erről*
fējszekåpå – *ducskózásra, agyagos, köves, fagyos föld fellazítására vagy kubikosmunkáknál használt lapos, keskeny élű szerszám*
fijås – *anyakoca*
fingågojó – *a bükkfa vagy a tölgyfa levelén nőtt gubancs*
fírgettyű – *vékony tengelyen forgó, gombból, ébresztőóra fogaskerekéből stb. készített játékszer*
fűrevåló – *keszkenő; női fejkendő*
fűtűfå – *fejfa*
gågó – *gólya (tréfás elnevezés)*
gågólābonn – *féllábon (áll vagy megy)*
gåncsos – *csámpás, hibás járású (ember); félretaposott (lábbeli)*
gyålåt – *gyógyít, nyugtat, jólesően bizseregtet (például gyulladt sebet a borogatás, beteg gyomrot a pezsgős víz)*
gyepes – *1. utca; 2. új telekhely*
gyümőcs – *aszalt alma*
gyűrmös – *gyűrött*
håbårík – *nagyobb tömegű híg sár*
håjådonfünn – *fedetlen fővel, sapka vagy kendő nélkül*
håmburkāzik – *a fején és hátán átfordulva gurul, bukfencezik*
hārcol – *haláltusáját vívja*
heregő – *szánkázásra való lejtő vagy hóból mesterségesen készített kisebb domb*
hinodāl – *mellébeszél, ködösít, hazudik*
höndörödik, höndörkőzik – *játékból (a gyermek) a földön gurul*
hüngő – *nagyobb gombból és cérnából készített gyermekjáték*

incikel – idegesít, bosszant, felbiztat (pl. verekedésre)
isztike – hosszú bot, végén lapos, görbe vassal (a vetőgép csövét piszkálták vele, ha eldugult)
izígy – széna, szálas takarmány apró darabja, maradéka
kåbāt – felsőszoknya
kåcol – csiklandoz
kåcsåbiri – hóvirág, tavaszi tőzike
kåcsonykézbül – visszakézből (üt)
kåmpurjāzik – futás közben nagyot esik
kåntus – (ujjas) női felsőruha
kåpåri – élelmes, gyűjtögető, harácsoló
kåréjozik – járművön száguldozik
kårol – karjával csapkodva úszik
kåron csip – megkarol, karját a karjába fonja
keleb – a ruha és a mell közötti tér, melyben valamit tartani lehet
kerembódāzik – kering vagy saját tengelye körül forog
keszkedik – ingerkedik; kezd, kötődik vele
keszkenő – női fejkendő
kice (kicce) – a húsvéti tojás hímzésére használt eszköz
kocská – olyan (személy), akinek könyökben nem hajlik a keze, nem tudja a kezét kinyújtani
kohol – zárt térben erősen égő tűz ismétlődő mély hangot ad
kókó – tojás (gyermeknyelvi szó)
kōrhōl – forgó mozgásban lévő test horzsol, kikezd (például kerék a vele érintkező tárgyat)
köce – bekecs; derékig érő, ujjatlan, gombos, szőrmével vagy vattával bélelt mellényszerű ruhadarab
küvő – drótból készült kerékküllő
lābitó – fából készült munkaeszköz pedálja
lābråvåló – férfi alsónadrág
lāptó – létra
ledug – egyik lábával mély lyukba lép
leköpdös – háromszor a földre köpve kiszáll a játékból
lesi – disznóvágáskor a rokonoknak, szomszédoknak küldött kóstoló (toros holmi, egy kis nyers hús, szalonna, kolbász)
lesszånyós, lesszåpós
lesszmeny – leendő anyós, após, meny

liszlāng – lisztből és vízből kevert ragasztó; csiríz
lodzsbíkōl – a vizet (a padlóra) kilocsogtatja
lelotykåd, lotykåd – elernyed, megpuhul, összeseik, elveszti tartását
mālé – tengeripogácsa
måmmå – a gyermeknyelvben: étel
måmó – képzeletbeli lény, a gyermekeket ijesztik vele
måmózik – négykézláb mászik
mārhåjāró – a legelőre vezető oldalút
māzol – földpadlót friss sárréteggel von be
megtőrödzik – megszokik, megszereti a helyet
mog – szotyola, napraforgómag
móståt – a feltűnést kerülve, titokban matat, keresgél valamit
muzsikå – hegedű
någy påp – sok beszédű, tudálékos gyermek
nényåsszony – a szülő (idősebb) asszonytestvére
nyåkbåvåló – meleg gyapjúkendő, melyet a nők a vállukon (elöl összefogva) viseltek
nyilås – nyílhúzással osztott kaszáló
pāgyimentom – deszkapadlózat
pålol – terményt szelei oly módon, hogy azt kisebb edényből (szakajtóból, teknőből) feldobja a levegőbe
påpå – a gyermeknyelvben: kenyér
påptök – tavasszal nyíló, a tulipánhoz hasonló, lila színű, foltos lepellevelű erdei virág
pårittyå – az üzletben vásárolt cérna faorsója
pārtüz – parázs
påttitengeri – pattogatott kukorica
peckās – a felnőttek mellett segédkező fiúgyermek
pērgel – pörköl, pirít
pitiszkāl – piszkál, babrál, túrkál
pizsorāl – babrálja, igazgatja a tüzet, játszik a tűzzel
plåcinkå – abrosz nagyságú erős vászondarab (füvet, szénát, babot stb. vittek benne az asszonyok a hátukon)
plenkācs – ácsmunkáknál használt (bárdszerű) fejsze
pocōl – lustálkodik, heverészik
pozsorå – étkes, élelmes, gyűjtögető

pujåszedő – a gyermekek ijesztésére kitalált személy, aki a felnőttek szerint elviszi a rossz púját
pupmådzåg – köldökzsinór
rājcsúrozik – sokat szaladgál, hangoskodik, feltűnik itt is, ott is
rekesz – gyümölcsfákkal beültetett földterület a határban
rengő – lepedőből készített függőágyszerű bölcső
megrőkken, rőkken – (ruhanemű) nedves tárolástól elszíneződik, szagot kap
sikārkó – a jég vagy keményre taposott hó keskeny sávja, melynek felületét a gyermekek a rajta való csúszkálással síkosra koptatták
sikārkózik – a sikárkón csúszkál
slājer – menyasszonyi fátyol
sógorå – idősebb nőtestvérnek vagy a szülő nőtestvérének fele
suggyol – a sikárkón leguggolva csúszik
szāj – tutaj
szík – a tojás sárgája, illetve az abban lévő csíra
szikācs – a tűzrakáshoz használt, vékonyra hasított szálas fadarab; gerjesztő
szílke – széles szájú, öblös, kétfülű cserépedény
szírkó – kialudt parázs, elszenesedett fadarab
szirony – a hó megolvadt, majd megfagyott érdes felülete
szotok – 1. (területmérték) egy ár, azaz 100 négyzetméter; 2. a háztáji földet kiegészítő, attól távolabb (a mezőn) kijelölt néhány árnyi terület
szugoj – egy földdarabnak a sarka; patakkal, sánccal elzárt terület
szupornyikās – náthás, prüszköl, köhög, bedugul az ora
szütyől – (fölöslegesen vagy hosszadalmasan) folyadékot az egyik edényből a másikba töltöget
tålåkó – az asztal lába vagy más bútor (esetleg nagyobb tárgyak: szuszék, víztartály) alá tett fadarab, cserépdarab stb. (abból a célból, hogy ne billegjen, egyenesen álljon)
tejsürű – tejfel
tepedűl – nem tepedűl: nem boldogul, valamilyen akadálytól nem tud megszabadulni
tilåd, megtilåd – (állat) megnyugszik, megpihen, egy helyben marad
toronkās – idétlen, esetlen, gyenge (gyermek vagy állat)
toros hōlmi – toros káposzta, krumpli, pirítós kenyér, sült hús, máj, hurka

totojós – púpozva, tetézve megrakott (pl. kosár)
túltānc – modern tánc (tulajdonképpen: minden tánc, ami nem cserdás)
tünő – a bujtokózás nevű játékban a hunyó
tütü – víz (gyermeknyelvi)
vājdókol – jajgat, visít, vonít
vék – lék
vesző – szegény, szerencsétlen, szánalomra méltó
zākānyos – nyálkás, zavaros (víz vagy ital, ha sokáig áll az üvegben)
zökemlik – hirtelen megállástól nagyot zökkenve megrázkódik
zudít – megzudítja a fejét: a hangoskodás, a lárma az idegeire megy, megzavarja a fejét
zsemeg – bizseregve zsibbad
zsírbåsűlt – kelt tésztából sütött fánk

XV. Szólások és közmondások

Nagydobrony szóláskincse a tájszavakéhoz hasonló gazdagságot mutat. Igen sok a tréfás szóláshasonlat és közmondás. Ugyanakkor olyanokat is szép számban találunk, amelyek trágár voltuk miatt nem bírják el a nyomdafestéket, az alábbi mustrából tehát kimaradtak. Azokat a frazeológiai egységeket sem vettem fel a jegyzékbe, amelyek az egész nyelvterületen ismertek. Van ellenben a faluban néhány olyan szólás, amelyhez egy-egy történet, adoma fűződik, így ezek a szállóigékkel mutatnak rokonságot. A felsorolást velük kezdem.

***

Jön annak leve, mint a Mari kávéjának. – Élt valaha a faluban egy lány, akit Marinak hívtak. Egyszer az anyjától azt a feladatot kapta, hogy főzzön kávét. Mivel a lány tapasztalatlan (és kissé együgyű is) volt, a kávét egy fazékban víz nélkül tette fel főni. Az édesanyja már csak a füstre figyelt fel, s kérdőre vonta lányát. De a mi Marink nem jött zavarba, magabiztosan válaszolt „Jön annak leve magától is!”

Legyen tied a vastagabb vége. – A szólás jelentése: – „Engedek, bár tudom, hogy nekem van igazam”. Eredete pedig a hagyomány szerint a következő. Két barát egyszer egy szál hurkát kapott fizetségképpen. Tanakodtak, hogyan osztozzanak meg rajta. Egyikük azt ajánlotta, kezdjenek hozzá egyszerre: az egyik az egyik végén, a másik a másikon. Csakhogy ebből vita támadt, mert társa igazságtalannak tartotta, hogy egyiküknek a vastagabb vége jut, másikuknak pedig a vékonyabb. Emberünk ekkor nagylelkűen kijelentette; legyen a tied a vastagabb vége! Rájött ugyanis, hogy teljesen mindegy, ki hol kezdi, hiszen aki a vastagabb végét eszi, az lassabban halad előre.

Húzd ki magad, Edit! – Történetünk szereplőjére még ma is sokan emlékeznek. Fiatal korában édesanyja bizonyára gyakran figyelmeztette helytelen testtartására, mert néha az utcán is lehetett hallani, amint félhangosan korholta saját magát: „Húzd ki magad, Edit!”

Teszem fel példának okáért. – Egy fontoskodó, tudálékos atyafival esett meg az alábbi történet. Fáért ment szekérrel, ám az erdőkerülő addig nem engedte felrakni a fát, amíg meg nem mutatja a nyugtát. Emberünk minden zsebét átkutatta, s közben állandóan beszélt, példálózott, hátha sikerül leszerelni

a kerülőt. Amikor azonban az már tizedszer hallotta, hogy „teszem fel példának okáért”, a fára mutatva közbeszólt: „No ezt ugyan fel nem teszi!”

Abban járok. – Volt Nagydobronyban egy suszter, akinek a pontosság nem tartozott az erényei közé. Ha a megrendelők az iránt érdeklődtek, mikor lesz kész a lábbeli, lakonikusan válaszolt: „abban járok, abban járok”. Egyszer az egyik kliens megunta már, hogy állandóan hitegeti, és sarokba szorította: ide a csizmát, vagy adja vissza az előleget! A suszter ekkor lehúzta a lábáról az új csizmát, és önérzetesen mondta: „Nem szoktam én hazudni. Megmondtam, hogy abban járok.”

***

ad – *Ha adnak, vedd el, ha ütnek, szaladj el.* (Nem kell szégyenlősnek lenni, amikor szívesen kínálnak.)

ágy – *Megy az neki, mint az ágybaszarás.* (Jól csinálja, alkalmas rá, könnyen beletanul.)

disznótor – *Nem erőszak a disznótor.* (1. A meghívást nem kötelező elfogadni. 2. Jót akarok neked, de ha elutasítod, magadra vess.)

egyenes – *Egyenes, mint az S.* (Hiába mondják vagy mondanák egyenesnek, valójában nem az, hanem görbe.)

ember – *Ember a gáton, szar a lapáton.* (Nagyszájú, semmirevaló ember.)

– *Ember kell ahhoz, meg nagy csizma.* (Igazi férfira van ahhoz szükség, nem olyanra, mint te vagy.)

– *Ember kell ahhoz, szálas, nem ilyen taknyos-nyálas.* (Jelentése ugyanaz, mint az előzőé.)

esik – *Hol esik, hol puffan.* (A szerencse forgandó.)

fing – *Finggal harangoznak annak, aki a napszámban megöli magát.* (A napszámosok nem szokták magukat megerőltetni a munkában.)

föld – *Fekete földben terem a jó búza, a fehérre meg rászarik a kutya.* (Barna lányra mondják dicséretképpen.)

gém – *Nem szokta a gémszart sülve.* (Nem szokta a nehéz vagy piszkos munkát, ezért most prüszköl tőle.)

hegyes – *Hegyesre megy ki.* (Idő előtt ér véget, nem a maga természetes útján fejeződik be. Eredete: régen mindig a

legkiválóbb kaszás állt a csapat élére. Ha ugyanis nem ő volt a legjobb, ha nem ő bírta leginkább a munkát, akkor az utána haladó körülkaszálhatta: jobbról megelőzhette, így neki elfogyott a kaszálnivalója, a rendje pedig „hegyesre ment ki”.)

igyekszik – *Úgy igyekszik, majd lefekszik.* (Nem siet, ráérősen halad.)

járömszög – *Nem dug egy oldalról két járomszöget.* (Nem igyekvő, hanem lusta, ennélfogva szegény is.)

kér – *Nem kér enni.* (Akkor mondják, ha olyasmit szereznek be, amire pillanatnyilag nincs szükség, de a jövőben még lehet.)

kerek – *Hol kerek, hol talp.* (A szerencse forgandó. Valószínűleg a kerék-talp ellentétpárból alakult ki.)

kút – *Jár rá, mint a jó kútra.* (Nagyon megkedvelte, gyakran él vele.)

kutya – *Aki kutyával játszik, botja legyen.* (Aki kihívja maga ellen valakinek a haragját, az készüljön fel mindenre.)

– *A kutya is haragszik az orráért.* (Minden türelemnek van határa, nem illik visszaéélni mások jóindulatával, engedékenységével.)

– *Amit mond, a kutya sem enné meg.* (Butaságokat beszél vagy hazudik.)

– *Megszokta, mint kutya a verést.* (Megszokta a kellemetlenségeket, beletörődött sorsába.)

– *Viszi, mint kutya a lángost.* (Lopva viszi, szalad vele.)

legény – *Nem az a legény, aki este dalol, hanem aki reggel fütyöl.* (Aki este legény, legyen reggel is az.)

légy – *Gyenge, mint a tavaszi légy.* (Erőtlen, bágyadt.)

ló – *Tarka lovon jár.* (Az időjárásra értve: változékony, szeszélyes.)

malomkő – *Fürge, mint az alsó malomkő.* (Lusta, lomha, lassú mozgású.)

mell – *Kinyomja a mellét.* (Kitesz magáért.)

nap – *Több nap, mint kolbász.* (Az élelmet nem szabad pazarolni, jól be kell osztani, hogy sokáig kitartson.)

okos – *Olyan okos, hogy majd elsül a feje.* (Sokat képzel magáról.)

olájecet – *Gyenge, mint az olájecet.* (Erőtlen, bágyadt.)

Orbán – *Jár, mint az Orbán lelke.* (Nem találja a helyét, nyugtalan, mozgékony.)

orr – *Orra alá hányja az ételt.* (Sietve, kapkodva eszik.)

otthon – *Nincsenek nála otthon.* (Nincs beszámítható állapotban, elvesztette az eszét.)

ökör – *Az ökör iszik maga.* (A vendégnek nem illik egyedül innia, jobban esik az ital társaságban.)

– *Magas az neki, mint ökörnek a tangó.* (Meghaladja a képességeit, nem képes rá, nem ért hozzá.)

– *Úgy néz ki, mint az ökör szalmakalapban.* (Hozzá nem illő ruhát vett fel.)

ördög – *Szegény az ördög, mert nincs lelke.* (Nem vagyok szegény, nincs okom sajnáltatni magamat.)

papsajt – *Nem mindig papsajt.* (Nem sikerülhet minden, néha elhagyja az embert a szerencse.)

Pista – *Kiöltözött, mint szaros Pista a nevenapján.* (1. A legszebb ruháját vette fel. 2. Ízléstelenül öltözött.)

rekesz – *Kidűl a rekesz, oszt nem lesz.* (Kitérő válasz arra a kérdésre: „És akkor mi lesz?”)

sár – *Nem úgy van az, hogy kenjük be sárral.* (Nem szabad elnagyolt, felületes munkát végezni, csak a látszatra adni.)

szalma – *Ha otthon lelsz szalmát, ne menj szénáért más faluba.* (Az ember elégedjen meg azzal, amije van.)

szegődi – *Szegődi-nemtőti.* (Olyan emberre mondják, aki mindent szívesen elvállal, de semmit sem fejez be. A „szegődik”, „elszegődik” és a „kitölt”, „eltölt” igék összevonásával jött létre.)

szem – *Olyan, hogy rossz szemnek kár ránézni.* (Nagyon szép, tetszetős, mutatós.)

szív – *Úgy ver a szíve, mint a pucér veréb segge.* (Gyorsan ver a szíve, mert sokat futott, vagy nagyon megijedt valamitől.)

szó – *Nagy szó, csak rövid.* (Nem ijedtek meg attól, amit mondtál, bármilyen fenyegető is.)

tud – *Nem tud se köpni, se nyelni.* (A meglepetéstől nem tud megszólalni, nem talál szavakat.)

vak – *Megy, mint a vak a sűrűben.* (Nem néz szét, nem számol a körülményekkel, meggondolatlanul cselekszik.)

– *Nem látta azt a vak se.* (1. Senki sem látta. 2. Nem is igaz, meg sem történt.)

vendég – *A reggeli vendég nem marad sokáig.* (A reggeli borulat vágy eső nem szokott egész nap tartani.)

virrad – *Akár virrad, akár nem.* (Bármi történik is, minden körülmények között.)

zsidó – *Voltért nem ad a zsidó.* (Ami volt, arra ma nem érdemes hivatkozni, abból nem lehet megélni.)

XVI. Próza és líra, dal és tánc

A falu népköltészetét sokszor és sokan kutatták az utóbbi száz év folyamán, mégsem mondhatjuk el, hogy jól ismerjük. Ezek a gyűjtések ugyanis egyrészt szórványosak voltak, másrészt a feljegyzett folklórkincs eltűnt a tudományos gyűjtemények, archívumok mélyén, nem került rendszerezésre, feldolgozásra. Nagy kár, mert a szájhagyomány jelentős része két-három évtizeddel ezelőtt az akkori idős emberekkel együtt sírba szállt, ma már csak töredékesen vagy egyáltalán nem rekonstruálható.

Mindenekelőtt a mondák és mesék tűntek el a nagydobronyiak hétköznapjaiból. Nem élnek már azok az öregek, akik tudtak és szerettek mesélni. A maiaknak pedig sem idejük, sem kedvük nem volt megtanulni, átmenteni a régi történeteket. Sándor László, aki 1956-ban járt a faluban, *Pallag Rózsa. (Kárpát-ukrajnai magyar népmesék)* című könyvében azt írja, hogy az egyik itteni mesemondó, Badó Józsefné Bátyi Terézia több tucat népmesét ismert. Sajnos, egyetlen egyet adott közre közülük, a vénlányról meg a tizenkét zsiványról szólót.

Mondáinknak is csak kis része élte túl a rendszer- és életmódváltozás hagyománysorvasztó hatását. Töredékes formában maradt fenn a falu néhány földrajzi nevéhez fűződő történet. A Hatrác patakról, amely állítólag onnan kapta nevét, hogy hat rác pusztult bele valamikor a tatárjárás idején. Kucsárkáról, amely a település magvát képezte, otthont adva az első lakóknak. A Szállás rekeszről, ahol megszállt Árpád apánk honfoglaló vitézeivel. A Forráshát nevű földdarabról, amelyen olyan jó vízű forrás buzgott, hogy Rákócziné Zrínyi Ilona is innen hordatott magának ivóvizet, amikor a munkácsi várban lakott.

Kevésbé régi eredetűek, de rendkívül változatosak és karakteresek a nagydobronyi emberről szóló, a nagydobronyiak körében ismert adomák. Némelyek csattanója szólássá, szállóigévé vált. (Lásd az erről szóló fejezetet.) A pappal tiszteletlenül beszélő, az idegent kijátszó vagy megmosolygó, sokszor önző és rátarti, de önmagával szemben kegyetlenül őszinte falubelink jellemzéséhez értékes adalékok ezek a frappáns, csattanós történetek.

Nemcsak a humorra fogékony azonban a nagydobronyi ember, hanem az emelkedettebb érzésekre, a lírára is. Bizonyítja ezt, hogy mindig szeretett verselni. Már a falu 1772-ben felújított fatemplomának karzatára is rímekbe szedve írták fel a templom történetére vonatkozó tudnivalókat. Verset

véstek a halottak fejfájára, verssel búcsúztatták az élők közül eltávozót, vers volt a halottaskendőn, az abroszon... Mekkora családfájuk van a lakodalmas verseknek! Ha a távolban katonáskodó fiú tolla vagy ceruzája nem állt rá a levélírásra, ha iskolája kevés volt ahhoz, hogy érzéseit, közölnivalóját gördülékeny próza-mondatokba foglalja, verses levelet küldött, melynek szövege kézről kézre járt. (Lásd a függelléket.) A közösség életének szinte valamennyi jelentősebb eseménye megihlette a versfaragókat: a templomszentelés, a szoboravatás – és persze a tragédiák.

A mai napig emlegetik az emberek Szanyi M. András és B. Balog Borbála esetét, pedig több mint hetven év telt azóta el. 1920-at írtak. A két fiatal megszerette egymást, de a lány anyja közéjük állt, semmiképp nem egyezett bele a házasságukba. Ezért a mátkapár öngyilkosságot követett el. Előbb azonban búcsúverset írtak, amelyben megindokolták elkeseredett tettüket, és elbúcsúztak szüleiktől, testvéreiktől, barátaiktól. Szanyi M. András levelében többek között ez áll:

Balog Borbálával egymást megszerettük,
De édesanyjának kedvére nem tettük.
És eztet mi ketten el nem szívelhettük,
Azért a lelkünket Atyánknak letettük.

A fiatalok végakarata az volt, hogy a fiúéknál együtt ravatalozzák fel s egy sírba temessék őket. A lány levelében megtiltotta anyjának, hogy részt vegyen a temetésen:

Engem ne sirasson meg egy olyan anya,
Aki a lányának ily halált okoza.

A menyasszony fehér ruhába öltözött a végzetes nász előtt, s még arra is volt gondja, hogy a vőlegény fiútestvéreinek – az akkori lakodalmi szokások szerint – kivarrja a zsebkendőt:

Ez a két zsebkendő a Boris ajándéka,
Melyet Samunak és Gézának ajánla.

A temetésen ez alkalomra írt énekeket énekelt a gyülekezet.

Két szerető szív reménye
Tört össze a halálba.

A tilalom fegyvert adott
Mindkettőjük jobbjába.
Nem bírhatták itt egymást,
Szebb, jobb létre mentek át,
Hol boldogan együtt élnek,
Örök létnek örvendenek.

Ugyanez az esemény szolgált a legnépszerűbb nagydobronyi b a l l a d a alapjául is. A *Nagydobronynak falujában nem is olyan régen...* kezdetű szöveg szerzője ismeretlen (egyesek szerint Kapéry Ferenc kántortanító írta), a dallamot valószínűleg valamely másik daltól kölcsönözték, illetve azt formálták át. A környéken is ezzel a szöveggel és dallammal éneklik, távolabbra jutva azonban mind a szöveg, mind a dallam módosult.

A falu balladakincse a háború előtt nagyon gazdag lehetett, mert a hónaposok az általuk bejárt vidékek folklórjával megismerkedve a nekik tetsző darabokat hazahozták s továbbadták. A ma élő emberek még emlékeznek rá, milyen sok éneket tudtak az eljárók, ezek nagy része azonban feledésbe merült.

Nem merültek viszont feledésbe a n é p d a l o k , bár ezek száma is jócskán megcsappant. Szerencsére a legények és a férfiak mindig szerettek dalolni. Akár a kocsmában voltak, akár lakodalomban vagy disznótorban, rendre felcsendültek a hagyományos népi énekek, máskor meg abban vetélkedtek, ki tud olyan nótát kezdeni, amelyet a többiek közül senki sem ismer. Ha csoportban énekeltek, a jobb hallásúak némelyike ösztönösen tercelt. A lányok-asszonyok jobbára az egyházi énekek gyakorlásában igyekeztek kitűnni, ám lakodalmakban, dörzsölőkben, lekvárfőzőkben ők sem idegenkedtek a közös dalolástól. Azt persze nem tették meg, amit a férfiak közül nem egy: hogy a faluból hazafelé menet végigénekeljék az utat.

Amikor Dincsér Oszkár budapesti néprajzkutató 1939 őszén Nagydobronyban járt, még kedvére válogathatott a helyi folklórkincsben. Többek között Molnár Borbálától, Hidi Andrásnétől, Nyomó Verustól, Barna Hidi Sándortól, Baksa Ferenctől, Molnár Máriától jegyzett fel dalokat, Tari Molnár Sándortól pedig meséket. Az utóbbi hármat Kodály Zoltán biztatására később Budapestre is meghívta. 1940-ben három napot töltöttek a fővárosban. Találkoztak Kodállyal, s Dincsér itt is számos felvételt készített velük fonográfra.

Terjedelmi és szakmai korlátok miatt munkámnak nem célja, hogy teljes képet nyújtson a nagydobronyi népdalkincsről. Az összegyűjtött anyag alapján azért megpróbálom legalább a keresztmetszetét megmutatni, hogy a kívülállók is bepillantást nyerjenek ebbe a csodálatos kincsesbányába.

A nagydobronyi dalok többsége – akárcsak a nyelvterület más részein – a szerelemről szól. A boldog szerelemről (mint például a *Rózsa, rózsa, bazsarózsa levele..., a Nincsen nekem semmi hiányosságom...,* a *Kék ibolya, kék ibolya búnak hajtja a fejét..., a Szól a rigómadár, mindjárt megvirrad már...* stb.) vagy a boldogtalanról *(Este van már, késő este, kilencet ütött az óra.... Úgy akartalak szeretni, ne tudják..., A dobronyi sugár torony jaj de messzire kilátszik..., Kovács pengeti a vasat, csendesen kocogtatja..., Búzát vittem a malomba megőrni..., Halálmadár, halálmadár szállott a ház falára...* stb.).

Talán kevésbé régiek, de a férfiak körében igen kedveltek a katonadalok *(Jaj de szépen harangoznak Dobrony falujába...* – ezt a leventék énekelték masírozás közben –, *Leborultam a bíró asztalára..., Ki a fene találta ki..., Édesanyám, hol van az a... stb.)* és a mulatós nóták *(Piros kancsó, piros bor..., Iszok én még veletek..., Végigmentem a dobronyi főutcán..., Sej utca, utca, nagydobronyi utca...* stb.)

Külön réteget alkotnak a lakodalmi dalok (*Csörög a kocsi, pattog a Jancsi. .„Ez a kislány akkor sír..., Nyisd ki, babám, az ajtód..., Erre gyere, rózsám, itt nincs sár...* stb.), a csúfolódó, tréfás dalok (*Sárga csikó, csengő rajta, Megdöglött a bíró lova..., Tűz, égesd meg azt a bokrot..., Száraz köszvény, hol vagy most?, El kén mán indulni..., Mikor én még tizenkét éves vótam..., A szeretőm most megy háznézőbe...* stb.), a betyárdalok, rabénekek (*Én vagyok az, aki nem jó..., Tisza partján elaludtam..., Amott legel, amott legel...* stb), a szomorú, panaszos énekek (*Udvaromban van egy kutviz, de hideg… Jaj Istenem, de nagy baj az szegénynek..., Életemben csak egyszer voltam boldog.... Deres a fű, kis pejlovam, ne legelj.... Ha feszítik, elszakad a húr is..., Édes-kedves violám, mért mosolyogsz rám? stb.).* És persze a dalok jelentős része az „egyéb” kategóriába tartozik.

Néhány szót az előadásmódról és az előadókról. Sokan vannak olyanok, akik szinte minden dobronyi dalt, nótát ismernek. Mind a szövegben, mind a dallamban gyakran találunk eltéréseket, egyéni vonásokat. Sőt a szöveg- és dallamváltozatok nagy száma miatt néha igen nehéz eldönteni, hogy egyazon dal változatairól vagy új dalról van- e szó. Példa erre a *Halálmadár, halálmadár szállott a házfalára...* kezdetű ének, amelyet háromféle dallammal is hallani, s vannak, akik ezt a *Kék ibolya, kék ibolya búnak hajtja a fejét...* kezdetű dalként ismerik. Hasonló keveredésre vall, hogy a *Búzát vittem a malomba megőrni...* kezdetű dal első és utolsó verszakának optimista hangvétele szöges ellentétben áll a két középső strófa szomorúságával, halálvárásával.

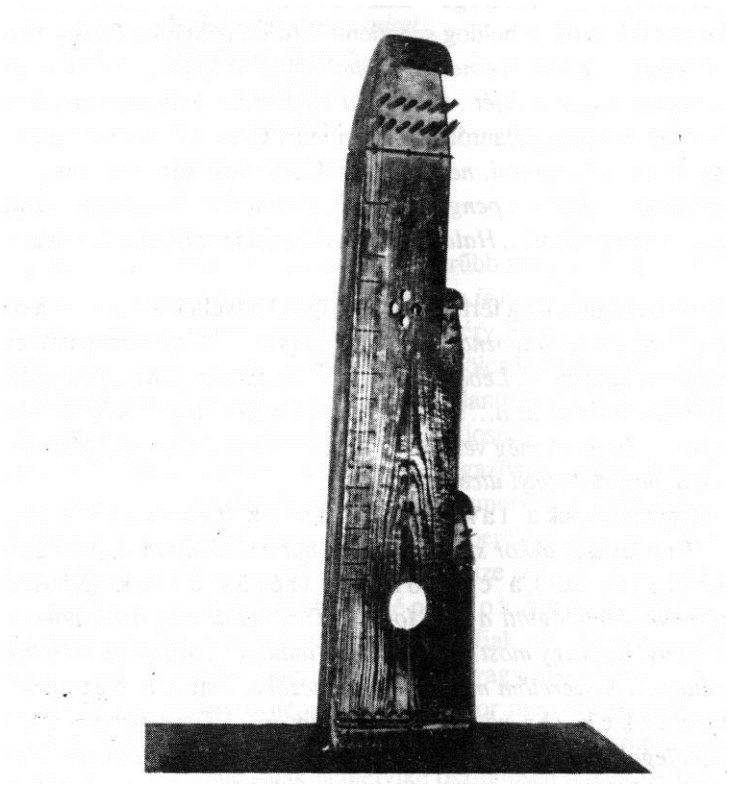

81. kép. Századunk elején készült citera. 1992.

Furcsa ellentmondást tükröz a *Kovács pengeti a vasat...* kezdetű dal vidám, pattogós ritmusú zenéje és szomorkás szövege. Ez még akkor is szembetűnő, ha más és más énekesek előadásában a dal tempója sokat változhat. Gondot jelentett még a dalok lejegyzésénél, hogy az előadók egy része a nagydobronyi nyelvjárást használja, másik része viszont éneklés közben igyekszik áttérni a köznyelvi kiejtésre, többnyire pedig a kettő keveredik. Jobb megoldás híján úgy írtam le a szövegeket, ahogy a felvételen hallhatók.

Az idős emberek visszaemlékezései azt a feltételezést támasztják alá, hogy a népi hangszeres zenének a század eleje óta nincsenek erős hagyományai a faluban. Sem a dudát, sem a furulyái, sem a hegedűt nem használták, még a pásztorok sem. Egyedül a citera terjedt el, bár azzal is vi-

szonylag kevesen tudtak bánni. Mára alig maradt fenn néhány eredeti példány ezekből a hangszerekből. Bálok, táncmulatságok alkalmával cigánybanda szolgáltatta a zenét. Ennek a század elején 3 vagy 4 tagja volt *az első muzsikás,* a *kontrás,* a *bruggó*s és esetleg további muzsikások. Fúvó- és ütőhangszereken nem játszottak. A 20-as évektől kezdve jött divatba a rezesbanda. Még a lakodalmakban is az zenélt, míg a 60-as években ki nem szorították a modern elektromos hangszerek.

A *citera* tekinthető tehát az egyetlen olyan népi hangszernek, amelynek kimutatható hagyománya van Nagydobronyban. Foglalkozástól, vagyoni helyzettől függetlenül mindenki játszott rajta, akinek kedve, tehetsége volt hozzá. Helyben készítették, valamilyen puha fafajtából. A fejét igyekeztek díszesen megmunkálni, felső deszkájába szív vagy kör alakú nyílást (nyílásokat) vágtak. Összesen 15–20 húrt tettek rá, ki hogy szerette. Ebből 3–4 húron a dallamot játszották, a többi a kíséretre szolgált. A citerának a zenésztől távolabb eső oldalán 2–3 kisebb fejet helyeztek el, melyhez 2–2 rövidebb húr tartozott. Ezek hangolása eltért a többiétől, a zenésztől távolodva egyre magasabb lett. Használatuk díszesebbé tette a dalok előadását. A húrokat *szaruval, szaruverővel* pengették, amely tehénszarvból készült. Bal kezében a zenész *nyomót, citeranyomót* tartott, ezzel a fapálcikával szorította le a húrokat.

A citerások leginkább a társas munkaalkalmak idején, kisebb mulatságokon, összejöveteleken zenéltek. A két világháború közt azonban a citera szerepét fokozatosan kezdték átvenni a modernebb hangszerek: a *hermónika* meg a *flóta* (szájharmonika), míg napjainkban már legfeljebb saját szórakozásukra keresik elő nagyméha régi hangszerüket az öreg citerások.

A t á n c Nagydobronyban sokáig megőrizte ősi vonásait. Csak a 40-es és 50-es években, a rádió és a városi divat hatására kezdtek elterjedni a *túltáncok* (leginkább a keringő és a tangó), addig a dobronyi ember nem ismert mást, mint a *cserdást.* Akik még a régi világban tanulták, ma is gyönyörűen tudják cifrázni. Van lassú és gyors változata, attól függően, hogy a cigány mit játszik. Férfiak sem szólóban, sem csoportosan nem táncolták, csakis női partnerrel. A pár egymással szemben állva kezdi a táncot. Az alaplépés a kettő jobbra-kettő balra és a forgás, ezt azonban mindenki vérmérséklete és tánctudása szerint variálja tovább. Amikor az *ugrást* táncolják, minden lépésnél felkapják a lábukat, majd a padlóhoz érintik. A *felesnél* félfordulatot tesznek, sőt még annyit sem, mert a férfi alig fordul, csak a párját mozgatja maga előtt félkör alakban.

Aki mulatós volt, odatáncolt a cigányhoz, zenét rendelt, és *bokázott, csapá-*

82. kép. Nagydobronyi cserdás. 1991.

solt: elengedte a lányt, mindketten szólót táncoltak, miközben a legény széles kézmozdulatokkal a térdét-csizmaszárát verte, vagy a bokáját ütögette össze.

Még egy táncra emlékeznek az idősebb emberek, igaz, csak nagyon halványan: amelyet a lányok táncoltak a lakodalmakban. Ezt kizárólag egyetlen alkalommal járták, mégpedig amikor a menyasszony búcsúzott a szülői háztól, barátnőitől. (Egyesek szerint a péntek esti konyhatánc idején szintén eljárták.) Ez körtánc volt. A menyasszonyos háznál összegyűlt lányok az esküvő napján megvárták, míg az utcán feltűnik a nagy- és a kisvőfér, akkor összefogóztak, és maguk énekelték: „Csörög a kocsi, pattog a Jancsi, talán értem jönnek..." Forogtak oda-vissza, a tánclépések pedig ugyanazok voltak, mint a forgós cserdáséi, amelyet az utóbbi időben lakodalmakban, táncmulatságokon csoportosan (négyen-hatan) járnak.